

Sayı : 6

Ekim 1975

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TARİH ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ MATBAASI
İSTANBUL — 1975

DİVÂN-I HÜMÂYÜN Mühimme Kalemi

Tevfik Temelkuran

Giriş:

Osmanlı İmparatorluğu'nun merkez teşkilâtı üç büyük koldan teşkil eder:

1. Divân-ı Hümâyün ve kalemleri:
2. Bâb-ı Âsafî ve kalemleri:
3. Bâb-ı Defterî ve kalemleri:

Yazımızın esas konusunu Divân-ı Hümâyün kalemlerinden Beylikçi Kalemi ve bu kalemde teşkil olunan Mühimme Kalemi (Mühimme Odası) kapsamaktadır. Mühimme Kalemi, önce Mühimme Odası, sonra Mühimme Müdürlüğü ve nihayet Mühimme Kalemi olarak tekâmül etmiştir. Mühimme Kalemini etraflıca anlıyabilmemiz için Divân-ı Hümâyün ve Divân-ı Hümâyün Beylikçi Kalemini kısaca görmemizin faydalı olacağı kanısındayız.

Osmanlı İmparatorluğu'nun merkez teşkilâtı ile ilgili olarak şimdiye kadar yapılan yayınlarda Mühimme Kalemi hakkında tam anlamı ile aydınlatıcı bilgilere rasıyamıyoruz. Değerli müellif İsmail Hakkı Uzunçarşılı, «*Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*» adlı eserinde en aydınlatıcı bilgileri ortaya koymaya çalışmıştır. Ancak yine de imparatorluğun merkez teşkilâtının henüz meydana çıkarılmamış yönleri vardır. Mühimme Kalemi üzerinde yaptığım çalışmalarda faydalandığım esas kaynaklar Başbakanlık Arşivi vesikaları olmuştur. Fakat, arşivde mevcut vesikaların pek azından istifade olunabildi. Çünkü henüz tasnifi yapılmamış vesikalar çoğunluğu teşkil etmektedir.

DİVÂN-I HÜMÂYÜN

Divân-ı Hümâyûn, Osmanlı İmparatorluğu merkez teşkilâtında bugünkü Bakanlar Kurulu'nun gördüğü görevi yapan bir kuruluştur. Devletin siyâsî, idârî, askerî ve mâlî işleriyle meşgul olur, her türlü davalara ve şikâyetlere bakardı. Dini ve ırkı ne olursa olsun herkes halledilmesi gereken meseleleri için Divân-ı Hümâyûn'a danışabilirdi. Ülkenin bütün önemli işleri burada müzakere edilir, her çeşit davalar burada karara bağlanırdı¹.

«Divân» sözü Osmanlılarda sınırlandırılmıştır. Osmanlılardan önceki devletlerden Selçûkîlerde, İlhânîlerde, Mısır ve Irak hükümetlerinde daha geniş anlamda kullanılmıştır. Devletin çeşitli kısımlarına ait işlere bakan dairelere de bu ad verilmiştir².

Osmanlı Devleti'nde divan'm Orhan Bey (1326 - 1362) zamanından beri mevcut olduğu eski tarihlerde bahsedilmektedir. Âşıkpaşa-zâde'de³ «... ve dahî burma dülbent⁴ Sultan Orhan zamanında oldu, beğlere kânî burma dülbent derlerdi, divanda burma dülbent giyerlerdi...» denilmektedir.

Yıldırım Bayezid zamanında divân'ın mevcudiyeti ve hergün divân toplantısı yapıldığına dair şu bilgiye raslıyoruz : Yıldırım Bayezid, kendisini tedavi ettirmek ve aynı zamanda Bursa'da yaptırdığı hastahane de çalıştırmak için Mısır hükümdarı Melik Zâhir Berkuk'dan bir tabib istemiştir. Melik Zâhir de Şemseddin İbn Sagîr adlı tabibi göndermiştir. Tabibin, İbn Hacer'e verdiği malûmata göre, Osman-oğlu sabahları erken, bir meydanda ve halktan uzakça yüksek bir mevkide oturarak ahâlinin şikâyet ve davalarını dinler, haksızlıklarını gidermeye çalışırdı⁵.

1 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez Ve Bahriye Teşkilâtı*, T.T.K.B. Ankara 1948, s. 2; Midhat Sertoğlu, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul 1958, s. 79.

2 Mehmed Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1946, c. I., s. 462.

3 *Tevârih-i Âli Osman*, nâşiri Âlî, İstanbul 1332, s. 40.

4 Burma sarık.

5 Mehmed Zeki Pakalın, *Aynı eser*, s. 464.

Fâtih Sultan Mehmed (1451 - 1481) in tertib ettirdiği kânunnâmede⁶ «... divan'da hergün vüzerâm ve kazaskerlerim ve defterdarlarım geldikte çavuşbaşı ve kapucular kethüdâsı önlerine düşüp istikbâl etsünler...» deniliyor. Bu maddeye göre Fatih devrinde de divan'm hergün toplandığı anlaşılmaktadır.

Fâtih devrinde divan toplantılarında ilk zamanlar divan'a bizzat padişah başkanlık yapmaktaydı. Daha sonraları toplantıları perde veya kafes arkasından takib etmeye başlamıştır. Bu usul için kânunnâmesinde «... evvelâ bir arz odası yapılsın, cenâb-ı şerîfim pes-i perdede oturup haftada dört gün vüzerâm ve kazaskerlerim ve defterdarlarım rikâb-ı hümâyûnuma arza girsünler...» diye emretmiştir.

Hergün toplanmakta olan divan, yine Fatih devrinde haftada dört güne indirilmiştir. Fakat divan'ın haftada dört gün toplanması usulü kesinlikle kabul edilemez. Divan toplantılarının haftada bir veya iki gün yapıldığı gibi her gün yapıldığı da görülmektedir. Ancak XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren divan'm cumartesi, pazar, pazartesi ve salı günleri olmak üzere toplandığına dair bazı eserlerde kayıtlar vardır. 1554 M. (961 H.) tarihli Mühimme defterindeki⁷ kayıtlarda divan'ın, haftanın bazı günlerinde toplandığı gibi hergün de toplandığı görülmektedir. XVII. yüzyılın sonlarına doğru divan toplantıları haftada iki gün yapılmaya başlanılmış fakat II. Ahmet (1691-1695) in saltanata geçmesi ile birlikte yine dört güne çıkarılmıştır. XVIII. yüzyılda tekrar haftada iki güne indirilmiştir. Daha sonraları haftada bir gün yapılmaya başlanmış ve imparatorluğun son zamanlarında divan toplantılarının önemi azalmıştır.

1750 (H. 1163 - 1164) de Bâb-ı Âsafî adı verilen Paşa Kapısı teşkilâtının kurulmasından itibaren Divan-ı Hümâyûn'un gördüğü işler bu teşkilâta geçmiştir. 1844 (H. 1260) de Bâb-ı Âlî teşkilâtı kurulmuş ve merkez idare sisteminde önemli değişimler olmuştur. Gerek Bâb-ı Âsafî gerek Bâb-ı Âlî zamanlarında Divân-ı Hümâyûn'un vazifesi sadece devlet işlerinin yürütülmesinde yapılan işlemlere ait evrakı muhafaza etmek olmuş ve imparatorluğun sonuna kadar bu şekilde bir sembol olarak kalmıştır⁸.

6 *Kânunnâme-i âl-i Osman*, nâşiri Mehmed Ârif, İstanbul 1330, s. 23.

7 Başbakanlık Arşivi, *Mühimme Defteri*, nr. 1.

8 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, s. 1-110.

DİVAN TOPLANTILARI

Sarayda yapılan Divan toplantıları üç şekilde olurdu :

- a) Belirli günlerde toplanan «alelâde divân»,
- b) Kapıkulu ocaklarına maaş verilmesi ve elçi kabulü dolayısı ile toplanan «Galébe divânı»,
- c) Olağanüstü olarak belirli divân günlerinden hariç padişahın tahtının Bâbü's-sa'âde'ye kurulması ile yapılan «Ayak divânı».

Divân-ı Hümâyûn'da daimî olarak şu kimseler bulunurdu :

- 1 — Vezîr-i azam
- 2 — Diğer kubbe vezirleri
- 3 — Rumeli ve Anadolu Kazâskerleri
- 4 — Defterdarlar
- 5 — Tevki'î veya Nişancı.

Divan'da bu şahısların oturmaları için özel yerleri vardı. Bunlardan başka divan'da ayakta hizmet gören Reîsü'l-küttâb, Çavuşbaşı ve Kapucular Kethüdâsı bulunurdu.

Divan toplantılarına gelecek olan görevli kimseler, sabah namazından sonra merâsimle Divanhâne'ye⁹ girerlerdi. Divân-ı Hümâyûn'da vezîr-i azam'ın oturduğu sedir, Padişâhın Divân-ı Hümâyûn müzâkerelerini dinlediği Kasr-ı Âdil denilen pencerenin altında yarım metre yükseklikte bulunurdu. Vezîr-i azam'ın sağında ve solunda mevkilerine göre diğer şahıslar sıra ile yerlerine otururlardı.

İkinci Kubbe Altı denilen kısımda Divân-ı Hümâyûn'a bağlı kalemlerin âmirleri ve yardımcıları bulunurdu. Bu kubbenin yanındaki üçüncü kubbe altında ise, ikinci kubbe altındaki kalem amirlerinin kalemlerine ait defterler sandıklar içinde hazır dururdu. Üçüncü Kubbe altının kapısı her divân toplantısında Sadr-ı azam'daki mühr-i hümâyûn ile mühürlenir ve açılır.

⁹ Mehmed Zeki Pakalın, *Aynı eser*, c: I., s. 462.

lırdı. Üçüncü kubbenin dışındaki kubbe altında ise Reîsü'l-küttâb ile Divân-ı Hümâyün kâtiplerinin dâireleri vardı.

Divân-ı Hümâyün'da müzâkerelere en önemli meselelerden başlanırdı. Önce elçiliklerin istekleri ve verilecek cevaplar üzerinde durulur, karar verilirdi. Sonra eyâletlerin ihtiyaçları, yabancı devletlerle olan münasebetlere dair meseleler, halkın istek ve şikâyetleri, arazi da'vâları ve önem sırasına göre diğer meselelere bakılırdı.

Da'vâları Sadr-ı azam dinlerdi. Tezkireciler sırayla ve yüksek sesle dilekçe (arz-ı hâl)leri okurlar ve bunlara âit verilen kararların kayıtlarını yaparlardı. Hukûkî ve şer'î davalara bakılır, tevcihler varsa onlar da yapılırdı. Kazaskerler, kendilerine havale olunan dâvâları dinler, gerektiğinde bazı dâvâları kendi idareleri altındaki mahkemelere gönderirlerdi. Eğer vezîr-i azam, kazaskerlere devrettiği bir dava hakkında «mühimdir» derse o meseleye dair hâkimden bilgi isterdi. Eğer verilmiş olan bir kararı doğru bulmazsa kararı bozabilirdi. Divân'da şikâyetçi çok olduğu zamanlarda, vezîr-i azam, ikinci ve üçüncü derecede önem taşıyan meselelerin halledilmesi için ikinci vezire izin verirdi.

DİVÂN-I HÜMÂYÜN KALEMLERİ

Divân-ı Hümâyün'da görüşülen meselelere ait verilen kararların kayıtlarını yapan ayrı ayrı kalemler vardı. Bu kalemler birinci sınıf divân hocalarından olan Reîsü'l-küttâb ve beraberindeki Beğlikçi'nin idaresinde çalışırlardı. Bunlardan başka Nişancı ve Defter Emîni'nin idaresinde olan tapu kayıtlarının bulunduğu defter hazinesi ile Defterdar'ın idaresi altında bulunan mâliye defterlerinin ve vesikaların bulunduğu bir hazine daha vardı.

Divân-ı Hümâyün kalemleri, Bâb-ı Âlî'nin kurulmasından önce şunlardı :

- 1 — Âmedî kalemi
- 2 — Tahvil (Kise veya Nişan) kalemi
- 3 — Rûûs veya Nişan kalemi
- 4 — Beğlik veya Divân kalemi¹⁰.

¹⁰ Başbakanlık Arşivi, *Hatt-ı Hümâyün*, nr. 4470, 5254; *Buyruldu defteri*, nr. 1, s. 62-63; *Buyruldu defteri*, nr. 2, s. 97.

Bu dört esas kalemden başka, bugünkü Zât İşleri kaleminin gördüğü görevi yapan Teşrifatçılık kalemi ile Vak'anüvislik kalemi vardı.

Bu kalemlerden beylik veya Divân kalemi, Divân-ı Hümâyûn Mühimme kaleminin ve konumuzun esasını teşkil ettiğinden, bunun izahına geçmeden önce diğer kalemler hakkında kısa bilgiler vereceğiz.

ÂMEDÎ KALEMİ

Âmedî kalemi, Reisü'l-küttâb'ın özel kalemidir¹¹. Sadâretle saray arasında irtibat ve muhabereyi sağlamakla beraber devletin bütün haricî işleri ile meşgul olurdu. Bu kalemin şefine «Âmedî-i Divân-ı Hümâyûn» veya kısaca «Âmedî» denirdi. Bu zat Reisü'l-küttâb'ın özel kalem müdürü durumundaydı.

Âmedî kaleminde, devletin gizli işlerine dair meselelerin kayıtları yapıldığı için bu kalemde çalışacak kimselerin iyi ahlaklı ve sır tutabilen kimseler olmasına çok dikkat edilirdi. Reisü'l-küttâb'ın gizli ve açık bütün yazıları Âmedci'nin elinden geçirdi. Âmedci, Reisü'l-küttâb'ın Sadrazama sunulmak üzere müsveddesini yaptığı yazıları beyaz üzerine (temiz olarak) yazı ve ikinci derecedeki meseleler hakkında kendisi de telhisler yazardı¹².

TAHVİL KALEMİ

Tahvil Kalemi'ne «Nişan» veya «Kise» de denilirdi¹³. Vezir, beylerbeyi, sancak beylerinin beratları ve bunlara verilecek vazifelerin yürütülmesi için verilmesi gereken tevcih fermanları, tahvil hükümleri ile tahvil tezkireleri bu kalemde yazılıdır. Ayrıca tımar ve ze'âmet tevcihlerinin işlerine de Tahvil kalemi bakardı¹⁴. Tahvil kaleminin şefine «Tahvil kisedarı» denilirdi.

11 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, s. 55; Başbakanlık Arşivi, *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 5254.

12 Topkapı Sarayı Arşivi, nr. D/3208; Başbakanlık Arşivi, MUD, nr. 37, s. 30; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, s. 55; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı Tarihine Âit Belgeler - Telhisler (1597-1607)*, İstanbul 1970, s. XVIII-XXIV.

13 Başbakanlık Arşivi, TVD. nr. 5, s. 11, 19.

14 Bütün tahvil kayıtlarında bu husus teyid edilmiştir.

RÜÛS VEYA NİŞAN KALEMİ

«Rüûs-ı hümâyûn» da denilen¹⁵ bu kalemden vezir, beylerbeyi, sancak beyi ve vilâyet kadısı derecelerine kadar yükselmiş (ilmiye sınıfı hariç) bütün devlet memuriyetlerine girenlerin işleri yapılırdı. Ayrıca kendilerine vakıflardan vazife verilen kimselerin işleri de Rüûs kalemi meşgul olurdu¹⁶.

Rüûs kaleminde başlıca şu işlemlerin kayıtları yapılırdı :

- 1 — Rüûs kaleminde verilen rüûslar.
- 2 — Sefer dolayısı ile ordu seferde iken ordudan verilen rüûslar.
- 3 — Sard-ı azam cephede iken padişahın emri ile rikâbda verilen rikâb-ı hümâyûn rüûsları¹⁷.

Rüûs kalemi şefine «Rüûs kisedârı» denilirdi.

TEŞRİFATÇILIK KALEMİ

Teşrifatçılık kaleminde gerek saraya ve gerek devlet dairelerine ait merasim ve tören işlerine bakılırdı¹⁸. Kalemin şefi olan «Teşrifâtî-i Divân-ı Hümâyûn» veya kısa adı ile «Teşrifatçı», saraya âit bütün merasimleri yürütürdü, Teşrifatçı'nın yanında yardımcı olarak «Teşrifat Kisedarı» bulunur ve bundan sonra teşrifat halifesi, kaftancı başı ve teşrifat kisedarı yamağı görev alırlardı.

Teşrifatçı, merasimleri elindeki teşrifat defterine göre idare ederdi. Yapılan her merasim muntazam olarak teşrifat defterlerine kayıt edilirdi¹⁹.

15 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, s. 45.

16 Başbakanlık Arşivi, Cevdet Dahiliye Tasnifi, nr. 17407.

17 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, s. 46; Nejat Göyünc, *XVI. Yüzyılda Rüûs Ve Önemi* (Tarih Dergisi), sayı 22, s. 17-34.

18 Başbakanlık Arşivi, K.K., *Teşrifatçılık Defterleri*; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, s. 58.

19 Başbakanlık Arşivi, *Teşrifatçılık Defterleri* kayıtları.

VAK'A-NÜVİSLİK KALEMİ

XVIII. asrın başlarında teşekkül etmiş bir memuriyettir. Daha önceleri bu görevi yapanlara «Şehnâme-nüvist» denilirdi²⁰.

Vak'a-nüvislik kaleminde devlet tarafından verilen vesikaların kayıtları yapılırdı²¹. Bu kalemin özelliği olayların kayıtlarını zamanında yapıp sonraki devirlere tarih olarak devretmesidir. Vak'a-nüvis tarihleri doğrudan doğruya vesikaların kayıtları olması bakımından önem taşımaktadırlar. Ancak devletin birinci ve ikinci derecede ehemmiyetli konulara ait vesikaların kayıtlarını aynen değil de ağızdan duyarak yahut sonradan tetkik olunarak yazılması bakımından vak'a-nüvis tarihleri ikinci derecedeki kaynaklardır.

BEYLİKÇİ KALEMİ

Divân-ı Hümayûn Dâiresi'nin birinci derecede mes'ul kalemi «Divân-ı Hümayûn Kalemi» dir. Sadece «Divân Kalemi» veya Beylikçi tarafından idare olunduğu için «Beylikçi Kalemi» de denilirdi²².

Divan kalemi'nin mevcudiyetini Divân-ı Hümayûn ile birlikte kabul etmek gerekir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan sonuna kadar devam etmiştir. Divân kaleminden çıkan herhangi bir vesika hakkında mutlaka, Divan-ı Hümayûn'da verilmiş bir karara veya görüşmesi yapılmış bir meseleye âit olduğunu düşünmeliyiz. İmparatorluğun ilk zamanlarında idarî teşkilât henüz tekâmül etmemişken devletin yönetimine ait çalışmaların ve yapılan işlemlerin kayıtları hep Divân Kaleminde tutulmakta ve saklanmaktaydı. Daha sonraları birinci derece meselelere ait kayıtlar Divan kaleminde, daha az önem taşıyan meselelerin kayıtları da yukarıda açıklamalarını yaptığımız kalemlerde yapılmaktaydı.

20 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, s. 64; Mehmed Zeki Pakalın, *Aynı eser*, c. III, s. 318, 574.

21 Başbakanlık Arşivi, H.H. nr., 48063.

22 Mehmed Zeki Pakalın, *Aynı eser*, c. I., s. 467; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, s. 40.

Divân Kalemî, II. Mehmed (1451-1481) in hükümdarlığından sonra elde mevcut vesikalara göre Beylikçi'nin idaresi altında çalışmaktaydı²³. Beylikçi aynı zamanda Divân-ı Hümâyûn kalemlerinin âmiri olan Reisül-küttâb'ın yardımcısı durumunda idi²⁴. Divân kaleminin şefi olan kimsenin resmî ünvanı «Beylikçi-i Divân-ı Hümâyûn» idi²⁵. Buna sadece «Beylikçi» de denilirdi²⁶.

Divan veya Beylikçi kaleminde : devletin idarî işlerinde kendilerine yetki verilmiş kimselere (Beylerbeyi, kadı, nâib, vali, kaymakam vs..) yazılan emirlerin kayıtları, diğer devletler ile yapılan anlaşmaların kayıtları, devletler ile ilgili emirler ve sözleşmelerin şartlarına uyularak tatbik olunan ahidnâme ve nâme-i hümâyunların kayıtları ile bunlar hakkında verilen emirlerin kayıtları yapılırdı²⁷. Büyük divan'm vermiş olduğu kararlar da bu kalemde yazılırdı. Divan'm «mühim» dediği konuların müzakerelerini ve bu konular hakkında verilen kararlarını müsvedde (tesvid) ve beyaz üzerine (tebyiz) yazardı. Görüşülmesi sonraya bırakılan mes'eleler dışında verilen emir ve hükümlerin suretleri de Divan kaleminde yazılırdı. Ahidnâmeler, dâhilî idare ile ilgili gerek eski olsun gerek yeni olsun bütün nizamlar ve imtiyazlar ile verilmesi lâzım gelen çeşitli emirlerin yazılması Divan kalemine aitti. Yazılan bütün yazılar da bu kalemde saklanırdı²⁸.

Yabancı devletlerin elçilerinden Hâriciye Nezâreti (Dış İşleri Bakanlığı) ne sorulan bir konuya ait evrak önce Beylikçi kalemine gelirdi. Kalem âmiri olan Beylikçi, bu evraka «muktaza» işareti koyar ve kaleme gönderirdi. Divân kalemine gelen «muktaza» işaretli evrak burada, anlaşmalara ve şartlara uygun olup olmadığı incelendikten sonra evrakın ihtiva ettiği konuya göre yapılacak işlemin şekli muktaza işaretinin altına belirtilir ve evrak tekrar Hariciye Nezaretine gönderilirdi. Bundan başka diğer imtiyazlar ve patrikhâne işlerine ait işlemlerde de aynı usul takib edilirdi.

23 Başbakanlık Arşivi ,MUD., nr. 37, s. 4; Cevdet Dahiliye Tasnifi, nr. 2297.

24 Mehmed Zeki Pakalın, *Aynı eser*, c. I., s. 221.

25 Başbakanlık Arşivi, TVD., nr. 85, s. 4; HH. nr. 4852, 23302/A.

26 Başbakanlık Arşivi, KK., nr. 858, s. 8; MUD. kayıtları, nr. 39.

27 Topkapı Sarayı Arşivi, nr. 3208/1.

28 Midhat Sertoğlu, *Muhteva Bakımından Başvekdâlet Arşivi*, Ankara 1955, s. 13-38.

Divân-ı Hümâyûn kalemi tarafından yazılan yazılara da «muktaza» adı verilirdi. Bu yazıların kayıtlarının yapıldığı defterlere «Muktaza defterleri» denilmiştir²⁹.

Divân-ı Hümâyûn'da görüşülen mes'elelerin konularına ve önem sırasına göre kalemlere havale edildiğini söylemiş, birinci ve ikinci derecedeki mes'elelere ait işlemlerin Divân veya Beğlikçi kaleminde yapıldığını belirtmiştik. Bu sebeple Divân kaleminde çalışan kâtiplerin bâzı hususlarda diğer kalemlerde çalışan kâtiplerden farklı olduğunu görüyoruz. Divân-ı Hümâyûn'da görüşülen ve kararı yine Divân-ı Hümâyûn'da verilen mes'eleler için «m ü h i m» kaydı konulduğundan bu çeşit evrakın yazılarını yazan ve işlemlerini yapan kâtiplere mühimme yazan anlamında olan «M ü h i m m e - n ü v i s» denilirdi. Yazılacak konuların çok gizli tutulması lâzım geldiği zaman bu çeşit yazıları Beğlikçi ya bizzat kendisi yazar, yahut kâtipleri kendi odasına alır ve kendi kontrolü altında yazdırırdı. Daha az önem taşıyan konular ise kalem odasında «kisedar» (kalem müdürü)ların kontrolünde yazılırdı. Valilere, kadınlara, beylere vs... gönderilecek emirler ve hükümler sık sık ve fazla sayıda yazılması gerektiğinden bu nevi yazılar ilgili kalemlerin kâtipleri arasından seçilen istidatlı birine verilirdi. Bu kâtip müsveddesi yazılmış olan evrakın gönderileceği makama ve yazıların örneklerine göre yazılacak fermanları düzenli bir şekilde koyar ve sonra müsveddeyi okuyarak yirmi otuz kâtibe birden yazdırırdı, yani çoğaltırdı³⁰.

1776 (H. 1211) yılına kadar Divân kalemi çalışmaları bu şekilde devam etmiştir. Bu tarihten sonra Divân-ı Hümâyûn kalemlerinin ayrı ayrı kısımlara ayrıldığını görüyoruz. Daha önceleri Divân-ı Hümâyûn kalemlerine ait personel hepsi bir odada çalışırlardı. Bir kalemde görüşülen mes'ele hakkında diğer kalem mensupları da bilgi sahibi olurlardı. Halbuki devletin gerek siyasî gerekse idârî işlerinin gizli tutulması, yapılan işlemlerin sadece ilgililer tarafından bilinmesi gerekirdi. Usul böyle olduğu halde devletle işi olan yabancı devlet tercümanları, elçilik mensupları, vezirler, beylerbeyleri, kapıkethüdarları ve diğer iş sahibi kimseler, işlerini takip etmek için büyük bir salonda bulunan kalemlerden Âdemî kalemine girip çıktıkça diğer kalemlerde görülen işlemleri de duymak hatta görmekle öğrenebilirlerdi. Bunun için mühimmenüvislerin diğer kalemlerin personeli ile aynı odada çalışmaları zararlı görülmüştür. Bu düşünse ile mühimmenüvislerin

29 Başbakanlık Arşivi, *Muktezâ defterleri*.

30 Başbakanlık Arşivi, MUD., nr. 37, s. 4-6.

ayrı bir odaya alınmaları kararlaştırılmış ve bu karar üzerine yapılan yeni bir nizamnâmede öteki kalemlerin de zaman zaman özel odalara ayrılmaları öngörülmüştür.

MÜHİMME ODASI (KALEMİ)

Mühimme Odası'nın kuruluşu ve görevi:

Divân-ı Hümâyûn'un çalışma şekli, kaleme alınacak kâtiplerin durumu ve mühimmenüvisler için ayrı bir odanın yapılması hakkında 30. Ocak. 1797 (1. Şaban. 1211) tarihinde nizammâne hazırlanmış ve yürürlüğe konmuştur³¹. Divân-ı Hümâyûn'un bu tarihe gelinceye kadar çalışma şeklini belirten ve Mühimme Odası'nın ayrılmasını kararlaştıran bu nizamnâmede yapılan açıklama şöyledir :

«Divân-ı Hümâyûn kalemi, eskiden beri Osmanlı Devleti'nin gizli tutulması gereken evrakının muhâfaza olunduğu eski bir kalemdir. Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleri ile yaptığı ilk anlaşma tarihinden bu güne kadar elde tutulmuş olan eski ve yeni anlaşmaların hepsi bu kalemde saklanmıştır³². İstanbul'da oturan yabancı devlet elçilerinin hergün ortaya çıkan kendi devletleri ile ilgili sulh, ticâret ve diğer konulara âit yapılan anlaşmalar, bu anlaşmalarda kabûl edilen şartların görüşülmesi ve yürütülmesi için verilmiş olan beratlar ile padişahın emirlerine ait yazıların kayıtları da kalemde bulunmaktadır.

Yabancı devlet elçileri ile görüşülen mes'eleler esnasında elçilerin yanlarında tercümanlarının da bulunmaları gerekiyor. Bu sebebden bunlar da kalem odasına aralıksız olarak girip çıkmaktadırlar. Ayrıca, Osmanlı Devleti hudutları içerisinde mevcut vilâyetlerin ve livaların mutasarrıfları, kale ve hudud muhafızları, vezirler, mirmiranlar ve diğer yetkili şahısların sefer ve hazarda yeni görevlere tayinleri veya değiştirilmeleri esnasında gereken duruma göre kendilerine anlatılması lazım gelen harb usullerine ve idareye dâ'ir emirler ile diğer yapılması icab eden önemli konuların, Rume- li'de ve Anadolu'da meydana gelen hukûkî davalar ve idârî işlemlerin dü-

31 Başbakanlık Arşivi, MUD., nr. 37, s. 4-6.

32 Başbakanlık Arşivi, *Divân-ı Hümâyûn defterleri ve Divân-ı Hümâyûn evrakı*. Bak. Midhat Sertoğlu, *Aynı eser*, s. 13 - 38.

zenli şekilde yapılması hakkında verilen emirlerin hepsinin Divân-ı Hümâyûn kaleminde yazılması için herhangi bir kayıt ve açıklama yoktur. Kaldı ki mühim işlerin gizli tutulması gerekenleri ve diğer işlere ait verilecek emirler ile ilgili yazıların düzenlenmesi görevi, Riyâset makamından Divân-ı Hümâyûn beğlikçilerine verilmektedir. Beğlikçiler, gündüzleri Beğlikçi odasında, geceleri de kendi evlerinde, yazılacak olan emirlerin müsveddelerini hazırlamaktadırlar. Yazılan müsveddeler önce Reîsü'l-Küttâb'a gönderilirdi. Reîsü'l-Küttâb, müsveddeler üzerinde gerekli düzeltmeleri yapar, sonra yazının üst kısmına « p e n ç e »³³ işaretini kor ve Sadrazam'a sunardı. Sadrazam, yazıyı uygun görürse « S a h »³⁴ işaretini koyardı. Herhangibir makama veya şahsa yazılacak olan emirlerden gizli tutulması lâzım gelenleri ve diğer önemli konuları Beğlikçi bizzat kendi gizli bir şekilde yazardı. Bazen da çok gizli tutulması gerekmeyen yazılar kendilerine güvenilir kâtiblere yazdırılırdı. Böyle durumlarda yazılacak yazıların değerine ve gerektirdiği duruma göre mühemmenüvis kâtiblerinden en itimatlısı, en bilgilisi ve bu hususlarda tecrübeli olan bir iki, kâtib, kalem odasından Beğlikçi'nin kendi odasına getirilir ve yazılar onlara yazdırılırdı. Bu usul eskiden beri aynı şekilde devam etmektedir. Bundan başka, gizli tutulması icab etmeyen emirlerin ve diğer yazıların kalem odasına götürülüp kalem şeflerinin kontrolü altında kâtiblere yazdırıldığı bilinen bir husustur. Hal böyle iken bazı yazıların aynı şekilde birçok yere yazılması gerektiğinde bunların bir an evvel yazılması için kâtiblerin arasından, yazılacak yazıların sayısına göre en bilgilisi ve tecrübeli olanı seçilir ve bu kâtib bir odada toplanan diğer kâtiblere yazılacak yazının müsveddesini okur ve yazdırırdı. Böylece on, yirmi, daha az veya daha çok yazı örneği bir defada yazılmış olurdu. Bu usulde yazılan yazıların mahiyetlerinin dahi başka bir kısma sızmasına dikkat edilirdi. Ancak yabancı devletlerin tercümanları ve yanlarındaki adamlarıyla ellerindeki dilekçeler veya diğer kalemlerden verilmiş olub işlemleri yapılacak yazılar bulunan iş sahibi kimseler vakitli vakitsiz Divân-ı Hümâyûn kalemi'ne girip çıkmaktadırlar. Aslında kalemlerin işleri çok değildir. Fakat önemli konulara ait yazıları yazan kâtibler ile kayıt defterlerini işleyen kâtiblerin ve hükümet tarafından işi görülmüş kimselere ferman yazan kâtiblerin yerleri ayrı değildir. Başlangıçtan beri bunların hepsi büyükçe bir oda şeklinde olan kalem odasında bir arada oturmaktadırlar. Böyle bir kalem

33 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Tuğra ve Pençelere Dâir, Belleten, nr. 17-18 den ayrı basım, s. 113-114.

34 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, s. 114.

odasında yazılması gereken yazılar hernekadar çok gizli işlere ait olmasa bile kaleme hususî işler dolayısı ile girip çıkan kimselerden saklanması lâzımdır. Yabancı tercümanlar ve beraberindeki adamlar dışarılı iş adamları ile çeşitli sebeplerle kaleme gelmiş olan kimselerin herhangi bir sebeble mühim işlere ait yazıların yazıldığı kısma girip çıkmaları hiçbir zaman doğru değildir.

Bundan dolayı sözkonusu kalemin mühimmenüvis kâtiblerine özel bir yer ayrılmalıdır. Yanlarına yabancı kimseler gidip gelmesin. Kayıd defteri işlerine bakanlar ile iş sahiplerine ait yazıları yazan kâtiblerin ve kâtibliğe yeni girmiş olan şâgird (staj yapan)ler de ayrı bir kısımda olsun. Bundan sonra da olur olmaz kimselere şâgirdlik izni verilmesin.

Kalem odası iki kısma ayrılınsın. Odanın bir tarafı duvar ile bölünüp kapı mı açılır, yoksa kalem odasının civarında mühimmenüvisler için yeni bir oda mı yapılması buyrulur? Eğer mühimmenüvisler için ayrı bir oda yapılırsa diğer bütün işler de yoluna girmiş ve düzene konulmuş olacaktır. Böylece, bu adı geçen kalemin yüksek şahsınızın zamanında gelişmesi sağlanmış ve ortaya yeni bir eser konulmuş olacaktır. Söz konusu kalem ile Bâb-ı Âlî'deki diğer kalemlerin düzeni ve çalışmaları hakkında irâde (emir) çıkmış olması sebebi ile Divân-ı Hümayûn kalemi için de bundan sonra uyulması gereken şartların yerine getirilmesine çalışılmalıdır. Hiçbir zaman bu yönetmeliğe aykırı hareket edilmemelidir. Bu nizamnâmeye devamlı şekilde uyulmasına dair aşağıda açıklanmış olan şartları herkese bildirmem için tarafıma emir olunmuştur.

Bugünden sonra, verilen emirlere ve nizama uygun hareket etmeyenler olursa bu gibi kimselere hiçbir şekilde anlayış gösterilmeyecek, kalem-den çıkartılacak ve işlediği suça göre cezalandırılacaktır.

Divân-ı Hümayûn kalemi'nin düzenli bir şekilde çalışması için yeni bir nizamnâme çıkarılmıştır. Bugün için Divan ve Rûûs kalemlerinde çalışan şâkirdlerin sayısı çok fazladır. Bunların çokluğu sebebi ile çalışma yerinde sıkıntı çekilmektedir. Mühimme-nüvis kâtibleri önemli yazıları yazabilmek için sıkışıklıktan dolayı güç durumlara düşmektedirler. Bu sebebden yeni nizamnâmeye göre kaleme bir müddet şâkird alınmaması kabul edilmiştir. Belirtilen müddet bittikten sonra çalışma belgesi verileceklerin de belirli sayıda olmaları gerekmektedir. Bu nizamnâmenin kabul ediliş tarihinden itibaren iki sene sonuna kadar şâkirdlik isteğinde bulunanların dilekçelerinin üst kısmına nizamnâme şartları belirtilecek, kalemde kayıtları

yapılacak, belirtilen müddet zarfında çalışma belgesi verilemeyeceği kendilerine bildirilecektir. Nizamnâmenin kabul edilmesinden iki sene geçtikten sonra dahî kâtiblerin oğullarından ancak onikisine çalışma belgesi verilecektir. Bunlar da her ay bir, iki kişi olmak suretiyle bir yılda alınacaklardır. Bu oniki kişiden altısı Divân-ı Hümayûn kalemi'ne, üçü Rûfûs kalemi'ne, üçü de kise tarafına alınacaktır. Alınacak kâtibler orta yaşlarını geçmemiş olacak, çalışmaya başladıkları zamanki hal ve hareketleri ile kabiliyetlerinin dereceleri tetkik olunacaktır. Kaleme çıraklık için başvuruların sayısı çok olunca içlerinden bazılarını kayırmak, başka kazalarda ileri gelen kimsedir deyip yahut bazı kapıkethüdâların yanında çalışıp da sonra kaleme şâkird olmak isteyenleri kabiliyetli de olsa hiçbir şekilde rica, hatır, yardım yolu ile kaleme alınmaları yasaktır. Nizamnâmeğe göre, kaleme alınacak kimselerin hal ve durumları incelendikten sonra, dilekçelerinin kenarına yazılacaktır.

Bundan sonra Divân-ı Hümayûn kalemi'nde mühim mes'elelerin yazılarını yazan kâtibler için başka bir yer ayrılacaktır. Yanlarına yabancı devletlere âit kimselerin ve görevlilerden başka herhangi bir kimsenin girip çıkması kesinlikle yasaklanacaktır».

1797 tarihinde çıkartılan bu nizamnâme ile Divân-ı Hümayûn kalemlerinde yapılan en önemli değişiklik Divan veya Beğlikçi kalemindeki mühimmenüvislerin özel bir yerde çalışmaları için «Mühimme Odası»nın kurulması olmuştur. Mühimme Odası'nda yapılacak olan çalışmalarda bir yenilik yapılmamıştır. Divân veya Beğlikçi kalemi'nin gördüğü göreve Mühimme Odası'nda devam edilmiştir.

Mühimme Odası'na sonraları «Mühimme Müdürlüğü» adı verilmiştir. Ancak Mühimme Odası'nın resmen diğer isimlerle söylenilmesine dair herhangi bir vesikaya bütün araştırmalara rağmen raslanmamıştır. Vesikalarda «Mühimme Odası», «Mühimme Kalemi»³⁵ isimleri altında kayıtlar geçmektedir. Divân-ı Hümayûn kalemi'nden bahsederken her kalemin başında idareci olarak «Kisedâr»ların bulunduğu belirtilmişti. Kisedârların görevleri, emirleri altında bulunan kâtiblerin çalışmalarını tâkib etmektir. Mühimme Odası kurulduktan sonra mühimmenüvislerin de başına bir kisedâr tâyin edilmiştir. Bu sebepten Mühimme Odası'na Mühimme Kalemi

35 Başbakanlık Arşivi, *Devâir Tekilâtı*, Dosya nr. 26, Kısım, Menâsıb-ı Sadâret.

de demek uygun görülmüştür. Zamanla Divân-ı Hümâyûn kalemlerinde çalışanlar arasında bu isim benimsenmiş ve Mühimme Odası sözü yerine devamlı şekilde Mühimme Kalemi adı kullanılmıştır.

Divân-ı Hümâyûn Kalemlerinden biri olan Mühimme Kalemi'nin diğer kalemlerden bir farkı da, bu kalemin idarecisi olan kisedâr'ın «Müdür» adını almış olmasıdır. Bu hususta Lütfî Tarihi'nde³⁶ «... Divan Kalemi'nin Mühimme Odası, Beğlikci kisedârının zîr-i idâresinde ise de kisedârlar, devamlı olarak odada bulunamadıklarından odanın müstakil bir müdür ile idaresine lüzum görülerek Mühimme Odası seremdânından ve erbâb-ı ilim ve dânişden Sünûhî Efendi, Evâmîr-i Mühimme Müdürlüğü nâmı ile zâbit nasb olundu...» denilerek 1837 (1253) yılı olaylarında bahsedilmektedir. Ayrıca, Sünûhî Efendi'nin biyografisinde³⁷ «... Mühimmenüvist olup Divan Kalemi Müdürü oldu..., 1253 de Evâmîr-i Mühimme Müdürü, 1840 (1256) da Beğlikçi Kisedârı oldu» denmektedir.

1837 yılından sonra Mühimme Odası için yine «Divan-ı Hümâyûn Mühimme Kalemi» veya «Beylikçi-i Divân-ı Hümâyûn Kalemi» denildiği hatta «Mühimme Odası» olarak da söylendiği ve İmparatorluğun sonuna kadar bu isimler altında devam ettiği vesikalardan anlaşılmaktadır. Zaten Divân-ı Hümâyûn'a bağlı kalemlerin arasında başlangıçtan beri «Mühimme Kalemi» diye özel bir kalem yoktu. Devletin gizli tutulması ve konusu bakımından önem taşıyan mes'elelerin kayıtlarını gerek bilgi ve gerek çalışma yönünden üstün vasıflar taşıyan kâtiblere yazdırırlardı. Bu kâtiblere de mühimmenüvis adı verilmişti. Sonradan mühimmenüvislerin özel bir odaya ayrılmasıyla bu odaya da «Mühimme Odası» denilmiştir. 1837 de Mühimme-nüvislerin başına âmir olarak tâyin edilen kimseye müdür adı verilince odanın adı «Mühimme Müdürlüğü» olmuştur. 1846 (1253) yılından sonra tertiblenmeye başlayan devlet salnâmelerinde de «Mühimme Odası» diye kayıtlı olup bir müdür idaresinde bulunduğu gösterilmektedir³⁸.

Divân-ı Hümâyûn ve bağlı kalemleri hakkında aydınlatıcı bilgiyi veren en son tarihli vesika, Divan-ı Hümâyûn dairesi kalemleri ve bu kalemlerin çalışma şekline dair hazırlanıp 16 Şubat 1873 (18 Zilhicce 1289) da yürürlüğe konan nizamnâmedir³⁹. Bu nizamnâmeğe göre Divân-ı Hümâyûn dâiresine bağlı kalemler şunlardı :

36 Ahmed Lütfî, Tarih, İstanbul 1303, c.v., s. 99.

37 Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmânî, İstanbul 1308., c. III., s. 114.

38 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye, sene 1263 - 1334.

39 Başbakanlık Arşivi, *Dahîliye İradeleri*, nr. 46122; Bak. Ek I.

- 1 — Divân-ı Hümayûn Kalemî
- 2 — Mühimme Odası
- 3 — Mezâhib Odası
- 4 — Rûûs-ı Hümayûn Kalemî
- 5 — Tahvil Kalemî
- 6 — Tuğrakeş odası

Nizamnâmeye göre Mühimme Odası, Divân-ı Hümayûn Kalemî'nin bir bölümü halinde çalışmaktadır. Divân-ı Hümayûn Kalemî, bir kisedâr, bir mümeyyiz idaresi altındadır. Ayrıca kalemde bir kânun memuru, iki mukâbelecî, iki hülâsa memuru, bir başdeftercî ve dört yardımcısı memur vardır. Yine bu nizamnâmede Mühimme Odası'nın bir müdür tarafından idare edildiği gösterilir. Mühimme Odası'nın gördüğü vazife hakkında tam olarak bilgi veren bu nizamnâme olmuştur. Mühimme Odası'nın teşkilâtı ve çalışmaları şöyle anlatılır :

Mühimme Odası'nda idareci olarak bir müdür ve bir mümeyyiz, şef olarak bir nâmenüvis ve iki müzekkire memuru bulunuyordu.

Diğer memurlar üç sınıfa ayrılmıştır :

- a) Birinci sınıf (on memur)
- b) İkinci sınıf (onbeş memur)
- c) Üçüncü sınıf (yirmi memur)

Mühimme Odası'nda idareci ve memur olarak elli kişi görevli bulunuyordu. Bu elli kişinin dışında stajyer olarak çalışan kâtibler (mülâzım) de vardı.

Nizamnâmeye göre Mühimme Odası'nın çalışmaları şu konular üzerindeydi :

Yabancı devletler ile yapılan anlaşmaların ve herhangi bir iş hususunda şahıslar veya diğer devletlerle yapılan sözleşmelerin senedleri ile devletin önemli mes'elelerine ait verilen emir ve beratların yazılmaları odanın esas görevini teşkil ediyordu. Bu çeşit mes'elelere ait irâde-i seniyyeler, zabıtlar, kararlar ve diğer evrak, Mühimme Odası'na gelirdi. Gelen evrak ya aynı gün veya akşam geç saatte gelen evrak ise ertesi gün «müzekkire defteri»ne⁴⁰ özetleri çıkartılarak evrakın numarası ile kaydolunur ve «müsev-

40 Başbakanlık Arşivi, *Müzekkire Defterleri*.

vid»lere⁴¹ verilirdi. Eğer evrakın aynen yazılması gerekirse bunlar doğrudan doğruya «mübeyyiz»lere⁴² verilirdi. Mühimme Odası'na gelen müsveddeleri yazılmış yazılar önce mümeyyiz (şef)e verilirdi. Yazılmasına öncelik tanınan evrak hemen o gün yahut en geç ertesi gün gerekli işlemi yapılarak müdüre verilirdi. Müdür, evrakı kontrol edip gerekli düzeltmeyi yaptıktan sonra «Beğlik kisedârı'na verilsin, oradan da Beğlikçilik makamına takdim edilsin» diye evraka işaret koyar ve kaleme gönderirdi. Müdür tarafından kaleme gönderilen evrakın fermanları yazılır ve bu fermanlar «Mukâbeleciler»⁴³ tarafından mukâbele olunur ve çıkarılması için işaret konulurdu. Bundan sonra evrak, yine müdüre gider ve müdür tarafından tekrar kontrolden geçen evrak «sah» (tasdik) olunduktan, sonra hemen o gün veya en geç ertesi gün müsveddesi ile beraber Beğlik Odası'na gönderilirdi. Yazılan müsveddeler, emirler ve beratlar ile diğer me's'elelere ait evrakın karar verilmiş tarihleri hangi gün ise müzekkire defterlerine «Îrâde-i Seniyyesi ve diğer evrakın çıkarılmasına dair emir ve senedi yazılmıştır» diye kaydolunur ve tarih konularak ilgili kalemlere gönderilirdi.

Divân-ı Hümâyûn Kalemî ile Mühimme Odası'nda bulunan birinci ve ikinci sınıf memurların arasında dost devletlere ait defterlerin kayıtlarını yapanlar, herhangi bir dost devletin elçiliği tarafından bildirilen konsolos veya vekillerinin işten alınması yahut tâyinlerine dair haberleri ve gönderilen yazıları anlaşma şartlarına uygun şekilde işlemlerini yaparlar ve yapılan işlemleri özel defterlerine kaydederdiler. Deniz taşıtlarına dair emirlerin de yazılmasını ve emir-nâmelere «tuğra» çekme işini de bunlar yapar, sonradan istenildiği vakit hemen Liman İşletmesi tarafına verilmek üzere saklardı. Bu işler üzerinde çok dikkat ve titizlik gösterilirdi. Herhangi bir gecikme meydana gelmemesine çalışılırdı. Yapılan yanlışlıklardan memurlar kendileri sorumlu tutulurdu.

İşte 16 Şubat 1873 tarihinde kabul edilen bu nizamnâmede Mühimme Odası'nı yukarıda açıklandığı şekilde görüyoruz.

Ayrıca, Osmanlı Devleti *Sâlnâme* (yıllık)lerinde Mühimme Odası'nın gelişmesi ve zaman zaman yapılan değişiklikleri şu şekilde görüyoruz⁴⁴.

41 Yazılacak yazıların müsveddelerini yapan memurlar.

42 Müsveddesi yapılan yazıları temize çeken memurlar.

43 Evrak kayıd memurları.

44 *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Ösmânyye*, sene. H. 1265 - 1334. (Arada gösterilmeyen yıllar bir önce gösterilen yılın aynıdır).

Yıl 1848 - 1849 (H. 1265) :

Mâbeyn-i Hümayûn-ı Mülûkâne, Menâsıb-ı Divâniye, zâbitân-ı aklâm : Mühimme Müdürü.

Yıl 1872 - 1873 (H. 1289) :

Bâb-ı Âlî Zâbitân-ı Aklâmı : Mühimme Odası Müdürü.

Yıl 1873 - 1874 (H. 1290) :

Bâb-ı Âlî Zâbitân-ı Aklâmı : Mühimme Odası Müdürü, Divân-ı Hümayûn Mühimme Odası Mümeyyizi.

Yıl 1877 (H. 1294) :

Bâb-ı Âlî, Sadâret Dâiresi, Beğlikçi-i Divân-ı Hümayûn İdâresi; Mühimme Odası Müdürü, Divân-ı Hümayûn Mühimme Odası Mümeyyizi.

Yıl 1880 - 1881 (H. 1298) :

Başvekâlet Dâiresi, Divân-ı Hümayûn Dâiresi Aklâmı; Mühimme Odası, Başkâtib, mu'âvin, nâme-nüvis, mukâbelecî-i evvel, mukâbelecî-i sâni, tuğrakeş-i evvel, tuğrakeş-i sâni.

Yıl 1896 - 1897 (H. 1314) :

Sadâret-i Uzmâ Dâire-i Celîlesi, Divân-ı Hümayûn Aklâmı, Mühimme Odası : Mühimme Müdürü, mümeyyiz, mu'âvin, nâme-nüvis, mukâbelecî-i evvel, mukâbelecî-i sâni, tuğrakeş-i evvel, tuğrakeş-i sâni.

Yıl 1897 - 1898 (H. 1315) :

Bu yılda geçen yılki kadroya sâdece «sermüsevvidlik» ilâve olunmuştur.

Yıl 1902 - 1903 (H. 1320) :

Bu yılda Sermüsevvidlik, Mühimme Odası'ndan alınarak Divân-ı Hümayûn Kalemi'ne verilmiştir. Diğer kadro aynen muhafaza olunmuştur.

Yıl 1909 (H. 1327) :

Dâire-i Sadâret, Divân Dâiresi :

Mühimme Kalemi Mümeyyizi. 1909'da Mühimme Odası'nın personeli dağılıp, odanın adı değiştirilerek «Mühimme Kalemi» olmuş ve sâdece bir mümeyyizin idâresine verilmiştir.

Yıl 1914 - 1916 (H. 1333 - 1334) :

Dâire-i Sadâret, Divân-ı Hümâyûn Beğlikçilik Dâiresi, Mühimme ve Kalem-i Mahsus Müdiriyeti : Müdür, Mu'âvin.

1916 dan sonra Mühimme Kalemî'nin durumuna âit elimizde tek vesika vardır⁴⁵. Bu vesikada Mühimme Kalemî'nin son şeklini görüyoruz, şöyleki :

Yıl 1918 - 1919 (H. 1337) :

Mühimme kalemleri ve devletin idârî işlerine bakan diğer kalemler «Mektûbî Kalemî» adı altında tek kalem olarak birleştirilmiştir. Mektûbî Kalemî'nin müdürlüğüne Umûr-ı İdâriye Kalemî mu'âvini Server, birinci mu'âvinliğine Umûr-ı Mühimme Müdürü Seyfeddin, ikinci mu'âvinliğine Umûr-ı Mühimme Müdür mu'âvini Feyzi beyler getirilmiştir.

Mühimme Kalemî'nin kuruluşu, gördüğü işleri ve bu kalemde çalışan görevliler hakkında imkân nisbetinde eldeki vesikaları değerlendirmeye çalıştık. Şimdi, Mühimme Kalemî'nin personeli arasında en önemli yeri tutan ve bilhassa Mühimme Odası'nın ayrı bir kalem haline getirilmesine sebep olan mühimmenüvisler hakkında daha geniş bilgiler vermeye çalışacağız.

MÜHİMME - NÜVİSLİK

Osmanlı Devleti'nin merkez teşkilâtının Divân-ı Hümâyûn'dan idâre olunmakta olduğu buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşılmaktadır. Divân-ı Hümâyûn kalemleri hakkında yapılan açıklamalarda Divân-ı Hümâyûn'un gördüğü mes'elelere ait yazıların en önemlilerinin «Divân» veya «Beğlikçi» kaleminden geçtiğini ve 1797 yılında ayrı bir şube olarak çalışmaya başlayan Mühimme Odası'nın bu işi üzerine aldığını gördük. İmparatorluğun önemli mes'elelerine dâir her türlü yazının yazılması veya bunlar hakkında gerekli işlemlerin yapılması için de özel kâtibler tahsis olunmuştur.

Bugün resmî işlemlerde «önemli» denilen bir mesele için Osmanlı İmparatorluğu devrinde Arapça bir kelime olan « m ü h i m m » veya « m ü-

45 Başbakanlık Arşivi, *Devâir Teşkilâtı*, Dosya nr. 26, Kısım, Menâsıb-ı Sadâret.

h i m m e » sözleri kullanılırdı. Bugün dahi resmî dairelerde bu çeşit evrak için «önemli», «gizli», «çok gizli» vb... gibi damgaları kullanılmaktadır. Divân-ı Hümayun'da bir mes'ele hakkında «mühimm» denildiği zaman bu mes'eleye ait evrakın işlemleri özel olarak görevlendirilmiş olan kâtiblere yaptırılırdı. Bu kâtiblere mühimme yazan anlamına gelen farsça «yazıcı», «yazan» demek olan «nüvis» kelimesi ile birleşik olarak «mühimme-nüvis» adı verilmiştir.

Mühimme Odası'nın kuruluşuna kadar mühimme-nüvisler diğer kalemlerin kâtibleri ile aynı odada çalışırlardı. Bu devreye kadar mühimmenüvislerin sayıları ve özellikleri hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Ancak Mühimme Odası kurulduktan sonra bu odada çalışacak mühimmenüvisler için bazı özel şartlar konmuş ve zaman zaman kendilerine üstün haklar tanınmıştır.

Mühimme Odası'nın kurulması için hazırlanan ve yukarıda açıklaması yapılan 1797 tarihli nizamnâmeye göre Mühimme Odası'na ilk olarak onbeş kâtib alınması kararlaştırılmıştır⁴⁶. Bu onbeş kâtib, Divân-ı Hümayun Kaleminde çalışan kâtiblerin içinden güzel yazı yazan, temiz giyinişli, kendisine güvenilir ve görevine bağlı olanların arasından seçilecekti⁴⁷. Daha sonra mühim konuları yazmaya kabiliyetli ve tecrübeli olan diğer kâtiblerin arasından birer ikişer kâtib daha alınacak ve Mühimme Odası'na tayin edilecek kâtiblerin sayısı otuzdan fazla olmayacaktı. Mühimme-nüvis olarak görevlendirilen kâtibler herhangi bir işe dair yazı yazmayacaklardı. Onların işleri, gece gündüz mühim işlere ait yazıları yazmak olacaktı. Mühimmenüvisler, Divân-ı Hümayun Odası için ayrılan gelirlere faydalana-caklar, diğer kâtiblere örnek olarak gösterilecek şekilde çalışmalarına ve haklarına göre mükâfat göreceklerdi. Mühimmenüvislerin maaş ve geçim düşüncelerine meydan verilmeyecek şekilde rahatları sağlanacaktı. Bu şartlar altında Mühimme Odası'na ilk olarak onbeş kâtib seçilmiş ve durumları hakkında incelemeler yapılarak tayinleri kabul edilmiştir. Bunların isimlerini ve haklarında yapılan incelemeleri aşağıda veriyoruz⁴⁸:

Neş'et Efendi:

Deveili kazalarına gönderilen emirlerin yazılarını yazan Neş'et Efendi, yeni nizamnâme gereğince Mühimme Odası'na alınmıştır. Onun görevi, yi-

46 Başbakanlık Arşivi, MUD. nr. 37, s. 6.

47 Başbakanlık Arşivi, HH., nr. 22873.

48 Başbakanlık Arşivi, MUD., nr. 37, s. 6.

ne kendisinin kontrolü altında başka bir kâtime verilmiştir. Bu kâtinin yanına herkesin girmesi yasaklanmıştır. Yazdığı yazıları kontrol için Neş'et Efendi'ye getirilip götürülmesinde sadece kalem kisedârı görevlendirilmiştir.

Mehmed Emin Fâik Efendi:

Mehmed Emin Fâik Efendi, evveldenberi mühime-nüvisdir. Uzun müddet mükâmelât ve müşâverât mazbatalarının temiz olarak yazılarını yazmıştır. Sır tutabilen, temiz ahlâklı, hal ve gidişâtı düzgün bir kimsedir. Büyük İspanya ve Dubrovnik defterleri üzerinde çalışmaktadır. Bu işi aynı kalemde çalışmakta olan Ahmet Tevfik Efendi'ye verilip Fâik Efendi, Mühimme Odası'na naklolmuştur.

Seyyid Ahmed Safâ Efendi:

Divân-ı Hümâyûn kalemi Mühimme-nüvislerindedir. Güzel tavırlı bir kimsedir. Daha önceleri Anadolu kazalarına gönderilecek yazıları yazmakla görevli idi. Mühimme Odası'nda, toplu hâlde yazılacak yazıları okuyup yazdırmak ve aynı zamanda bazı yazıların müsveddelerini yazmakla görevlendirilmiştir. Diğer taraftan bir müddet daha kazalara gönderilecek emirleri yazma görevine de devam edecektir. Ancak bu çeşit yazıları Mühimme Odası'na kalem kisedârı getirip götürecektir.

Sâmi' Efendi:

Birkaç ay önce Divan tercümanı yazıcılığına getirilmiştir. Yazısı güzel olduğundan Mühimme işlerinde kullanılmak üzere Nâme-i Hümâyûn yazması için Mühimme Odasına alınmıştır.

Kâşif Efendi:

Yazısı güzel olduğundan mühimme işlerinde nâme-i hümâyûn yazmak üzere Mühimme Odası'na alınmıştır.

Hâmi Efendi :

Güzel yazı yazan nâmen-nüvislerdendir. Nâme ve cerîde denilen büyük resmî kayıtların yapıldığı defterlere mazbataların kaydını yazmakla Mühimme Odası'nda görevlendirilmiştir.

Seydâ Efendi :

Olgun tavırlı bir kimsedir. Gece ve gündüz mühim ve gizli yazıları yazmak ve bâzı yazıların müsveddelerini hazırlamakla görevlendirilmiştir.

Münif Efendi :

Mühimme yazılarını yazmak ve kayıtlarını yapmakla görevlendirilmiştir.

Mukîm Efendi : aynı durumda.

Nimet Efendi : aynı durumda.

Hilmi Efendi : aynı durumda.

Ferdî Efendi : Müsvedde ve temiz yazıları yazmakla görevli.

Râcih Efendi :

Mühimmeye âit emirleri ve Mühimme Defterleri'ne kayıtları yapmakla görevlendirilmiştir.

Nuri Efendi : aynı durumda.

Râsih Efendi : aynı durumda.

Mühimme Odası'na alınan bu kâtibler hakkında yukarıda belirtildiği şekilde verilen raporlardan anlaşıldığına göre seçme işinde daha ziyade önceden çalıştıkları işleri ve ahlâkları göz önünde tutulmuştur. Ayrıca güzel yazı yazmaları da şart koşulmuştur. Bilhassa Divân-ı Hümâyûn Kalemî'nde devletin gizli ve önemli işlerinde çalışmış olanlar seçilmiştir.

1799 (1214) tarihli bir vesikaya göre⁴⁹ Divân-ı Hümâyûn Kalemî'nde mühimme-nüvis olarak çalışanların geçim sıkıntısı çekmemeleri ve bunlar öldükten sonra âileleri ve çocuklarına yardım yapılması kararlaştırılmıştır. Şöyle ki :

«Takrir mücibince tanzim oluna,

Şevketlû kerâmetlû mehâbetlû kudretlû veliyyünni'metim pâdişâhım efendim

49 Başbakanlık Arşivi, HH., nr. 4470; İrade Dahiliye, nr. 1571.

Divân-ı Hümâyûn Kalemî, Beğlik ve Âmedî ve Kise ve Rû'ûs ta'bi-riyle dört kalem olup bunların ketebesinin sefer ve hazarda tahrîrât-ı mühimme ile iştigalleri hasebiyle medâr-ı ma'âşları olmak için gedüklü ve şâkird ve mülâzım olarak kadîmî bir miktar ze'âmet ve tımar şurûtiyle muhassis olup işbu kalem ze'âmet ve tımârına mutasarrıf olanlardan fevt olanlar bir ve iki ve üç ve daha ziyâde evlâd terk etdikde ber müceb-i şurût evlâdına taksîm olunarak kalem-i mezkûre tahşîs kılınan ze'âmet ve tımarın kuyûd ve adedi ikiyüzü mütecâviz iken bundan akdem bâ kâunnâme-i hümâyûn verilen nizamda kalem-i mezkûrun ze'âmet ve tımarı yüzon nefere münhasır olmak üzere ma'dâsı bayrakları altına gitmek üzere haricde kaldığından mutasarrıflarından def ile bilâ nânpâde kaldıkları ve bir miktarı dahî Hâcegân-ı Divân-ı hümâyûn'dan bulunan bendeleri üzerinde olup ba'de'l-vefat evlâdı var ise verilüb bayrağı altına gitmek ve evlâdı yoksa mülâzımlarına verilmek üzere tanzim birle mahmî defterinde tevkîf olunmuş olmağla ketebe-i merkûmede kalan ze'âmet ve tımarın ekseri çürük ve bî hâsıl olduğundan el-yevm leyl ve nehâr umûr-ı mühimme tahrîrinde müstahdem olan ketebenin eşedd zarûretleri derkâr ve fakr u fakâya ducâr ve bu def'a bâ avn ve tevfik-i Cenâb-ı rabbi kadîr hareket idecek ordu-yu hümâyûnla istishâbı iktizâ iden ketebenin azîmetine adem-i iktidarları bedidâr olmak hasebiyle kalemlu tarafından olarak beğlikçi efendi kulları tarafından bu def'a bir kıta takrîr takdim ile gelerek ordu-yu hümâyûnda hizmetde bulunacak ve gerek bu tarafda kaleme müdâvemet ile umûr-ı mühimme tahrîrinde müstahdem ve tahsîl-i fûnûn ve ma'ârifî râgıb ve sa'y olacak küttâbın tezâyüd-i şevk ve gayretlerini mücib ve refte refte ma'âşlarına medâr olmasını müstevcib olmak için kalem-i mezkûrun el-hâleti hâzihî mu'ayyen olan yetmiş nefer gedüklü ve kırk nefer pervâzî şerhlu cem'an yüzon neferden zikr olunan kırk nefer şerhluya yirmi nefer dahi ilâve ve pervâzî şerh altmış adede iblâğ birle mahmî defterinde tevkîf olunanlardan bilâ veled fevt olanların ze'âmet ve tımarı sancak mülâzımlarına verilmeyerek o makuleden yirmi aded ze'âmet ve tımar bunlara ilhâk için şurûta zeyl olunub Defterhâne-i Âmire'ye ilm ü haberi istâ olunmak üzere mübârek hatt-ı hümâyûn inâyet makrun sudûruna müsâade-i seniyye sezâ ve bu vecihle kalem-i mezkûr ketebesî müceddeden ihyâ buyurulmasını istid'a ve işbu ilhâk olunacaklardan ve gerek kalem-i mezkûrun sâ'ir ve ze'âmet ve tımarından mahlûl vukû'unda evvelâ sefer-i hümâyûna azîmet ile hidmette bulunan ketebeye verileceği inhâ olunduğuna binâ'en takrîr-i mezkûr manzûr-ı şâhâneleri buyrulmak için maruz-ı huzûr-ı mülûkâneleri kıldı...»

1801 (H. 1216) de mühimmen-nüvislerin sayılarının çoğaltılmasına ihtiyac duyulmuştur⁵⁰. Bu tarihte mühimme-nüvislerin sayısı yirmidörde çıkarılmış ve mühimm işlere ait işlemlerin daha kolaylıkla yapılması sağlanmıştır. Fakat bu artış bu kadarla kalmayıp zamanla ihtiyaçtan daha fazla artmıştır. Bunun sebebinin işlerin çokluğundan değil, mühimme-nüvislere tanınan haklardan dolayı bu göreve gösterilen rağbetin olduğunu görüyoruz. 1801 tarihli karara göre mühimme-nüvislerin en fazla otuz kişi olması lâzım gelirken 1819 (H. 1234) da elli kişiye yaklaşmıştır. Bu artışın önüne geçilebilmesi için yeni alınan kararı aynen veriyoruz⁵¹ :

«İzzetlü Reisü'l-küttâb Efendi,

Divân-ı Hümayûn kaleminde olan Mühimme Odası me'murları fi'l-asıl otuz nefere münhasır iken bir müddettenberu ba'zı rica ve şefâ'atle tekessür iderek elhâleti hâzihi elli nefere karîb olduğu ve oda-ı mezkûre ise bir sagîr mahal olarak ol kadar ketebeye mütahammil olmadığı tahkik olunub bu keyfiyet oda-ı merkûmenin usûl-i kadîmesine münâfi olduğuundan gayri giderek oda-i mezbûrede zihâmdan umûr-ı mühimme tahrîri müşkil olmak derecesine varacağı aşikâr ve bu cihetle husûs-ı mezkûrun menâ lâzım geldiği bedîhî ve bedîdâr olmağla imdi fi-mâ-ba'd kemâl-i ehliyet ve istihfâfî cümleye fâik ve hüner ve marifet ve edeb ve sadâkat cihetiyle lütf ve inâyet lâyük olduğu zâbitân-ı kalem indinde müsellemler olmadıkca oda-ı mezkûre me'murları kadîmî üzere otuz nefere tenezzül etmeksizin kimesne idhâl kılınmamak ve bir taraftan iltimas ve rica vuku bulsa bile keyfiyet ifade ile bir vecihle müsâ'ade olunmamak hususunu Beğlikçi efendi ve sâr lâzım gelenlere tembih ve te'kid iderek vikâye-i nizâma ale'd-devam itinâ ve ihtimâm olunması eshâbını istihsâle mübâderet eylesiz deyu.» Fî 20 R sene 1234 (16. II. 1819).

Bu karara da devamlı olarak uyulmamış 1832 (1248) tarihinde Mühimme-nüvislerin sayısı yetmiş geçmiştir. Aynı tarihli vesikaya göre⁵² : Mühimme Odası'na nizamnâmenin aksine olarak olur olmaz kimseler alınmıştır. Bunların arasında düzgün yazı yazamayacak kadar bilgisiz ve ehliyet-sizler de bulunmaktaydı. Bu tarihte mühimme-nüvislerin sayısının yine otuz indirilinceye kadar odaya kimsenin alınmaması hatta işe yaramayanların

50 Başbakanlık Arşivi, Cevdet Dahiliye, nr. 14064; HH., nr. 5254.

51 Başbakanlık Arşivi, MUD., 37, s. 9.

52 Başbakanlık Arşivi, MUD., nr. 37, s. 8.

kaleminden çıkartılması emr olunduğu halde 1838 (1254) de azalma şöyle dursun sayıları yüz kişiyi aşmıştır⁵³.

Mühimme-nüvislerin sayılarının böyle sık sık artmasının sebebini yukarıda, kendilerine bilhassa maddî yönden tanınan farklı haklar olduğu belirtilmişti. Bu sebepten vesikalarda da açıkça yazılmış olduğu gibi Mühimme Odası'na rüşvet ve iltimas yolu ile nizamnâmeğe aykırı olarak eli kalem tutan âciz kimseler dâhî alınmıştır. Bu durumun bilhassa Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında daha fazla meydana geldiğini görüyoruz. Divan-ı Hümâyün kalemleri içinde devletin en önemli ve hayâtî mes'elelerinin işlemlerini yapmakla görevli olan Mühimme Kalemi, Bâb-ı Âlî teşkilâtının kurulmasına kadar bu görevi yürütmüştür. 1839 (1255) tarihinden sonra merkez teşkilâtında yeni sistemler tatbik edilmeye başlandığında ilk olarak merkez teşkilâtının esasını teşkil eden idârî teşkilâtı görüyoruz. Daha 1832 (1248) de kalemlerin durumundan şikâyetçi olarak ve gerekli tedbirlerin alınması için Padişah II. Mahmud ile vezîri arasındaki yazışmayı aşağıda aynen veriyoruz⁵⁴ :

«Benim vezîrim :

İşbu takririn, manzûr-ı ma'lûm-ı hümâyûnum olmuştur. Bu aklâm hususu Devlet-i Aliyyemizin pek büyük maslahat-ı mu'tenâsından olmağla bi'l-mütâla'a hüsn-i nizâmına bakılmak elzendir. Gerçi bu hususu mukaddemâ sana açmış idim. Ancak hayli vakit geçdiğinden aceb maslahatın tekessürî cihetiyle hatırdan çıkmasın deyu bu'kerre dahi te'kid eyledim. Takrîrinde beyan eylediğin üzere gereği gibi etrafiyle bi'l-müzâkere kararını taraf-ı hümâyûnuma arz ve ifade idesin.

Şevketlî kerâmetlû mehâbetlû kudretlû padişâhım velîni-metim efendim:

Divân-ı Hümâyün ketebesinden Selim Sâlim efendi bendelerinin oğlu Eşref efendi kullarının zümre-i hâcegâna ilhâkı istîzânını mutazammın merfû'u atabe-i ulyâ-yı mülûkâneleri kılınan takrir-i çâkirânem bâlâsına şeref efzâ-yı sudûr olan hatt-ı hümâyûn şevket-makrûn-ı şâhânelerinin bir fikra-i celîle-i me'âl-i münîfinde bir müddetten beru gavâil sebebiyle ketebe-i aklâmın ahvâline dikkat olunamamasıyla içlerine bazı mechûle'l-ahvâl ki-

53 Başbakanlık Arşivi, MUD, 37, s. 11, 42.

54 Başbakanlık Arşivi, HH., nr. 23969.

mesnelerin karışmasında mazarrat derkâr ve bazı kalemlerin ketebesî ziyâde ve bazıları noksan olub harc-ı kalem husûsunda dahî müstahdem olanlar lâyıkiyle gözedilmediğinden Bâb-ı Âlî ve gerek Bâb-ı Defterî aklâmından olan kâtibler ne makûle adamlardır ve kimlerin evlad ve akrabâ ve ta'allukâtıdır bi't-tahkîk defter olunarak içlerinden uygunsuzların tenkîhiyle işe yararlarının kayırılması ve buldukları kalemde lüzumundan ziyade olanların kâtibi olmayan kalemlere ve Mühendishâne ve Tabhâne-i Hümayûn'a me'muriyetleri misüllü icab ve iktizâsı etrâfiyle bi'l-mütâla'a hâk-ı pâ-yı hümayûn-ı şâhânelerine arz ve ifâde kılınması emr ü fermân buyrulmuş olmağla vâkı'a mahâll-i sâire devlet-i aliyeleri olan aklâm feyz-i insicâm hazret-i pâdişâhîleri ketebesinin cümlesi ketûm ve müstakîmü'l-etvâr olarak buldukları kalemlere devam idüb vazife-i me'muriyetlerinden hâric şeye karışmamak ve içlerinden uygunsuzları bi't-tahkîk tenfih ve ifrâz ile işe yararları kayırılmak ve kalemde kadr-i kifâyeden ziyâde bulunanlar iktizâsına göre münâsib mahallere me'mur kılınmak üzere cümlesinin hâl u şânları bilinmek lâzimedem olarak bu vecihle şerefbahş-ı sünûh ve sudûr buyrulan irâde-i aliyeye-i mülûkâneleri aklâm-ı pâdişâhîleri hakkmda erzân buyrula gelen âsâr-ı iltifat-ı bî gâyat-ı şehinşâhîleri muktezâsından olduğu zâhir ve bedîdâr olmağla bu babda mukaddemâ çâkerkemînelerine şifâhen dahi emr-i hümayûn-ı mülûkâneleri şerefbahş-ı sudûr buyurulub başkaca mülâhaza ve tedkîke muhtac olması cihetiyle aralık aralık tezkere ve mütâla'adan hâlî olmadığımız misüllü inşâallahü ta'âlâ tıbkı emr-ü fermân-ı hümayûn-ı şâhâneleri vechile bundan böyle icâb ve iktizâsı etrafiyle mütâla'a ve mülâhaza ve Bâb-ı Defterî ve Defterhâne aklâmının ahvâli dahi defterdar efendi ve sâir erbâb-ı vukûf bendeleri ile müzâkere olunarak hâk-pâ-yi me'âlî ihtivâ-yi cihanbânîlerine arz ve iş'âra ictisâr kılınacağı muhât-ı ilm-i âlîleri buyruldukda emr ü fermân şevketlû kerâmetlû mehâbetlû kudretlû velîni-metim efendim pâdişâhım hazretlerindir.»

Vesikalardan da anlaşılacağı üzere idârî teşkilâtta çalışan görevliler çalışmalarını ile ilgili olarak sık sık değişiklikler yapılmış ve yeni tedbirler alınmak zorunda kalmıştır. Zaman zaman çıkarılan nizamnâmeler ve gönderilen emirler çoğunlukla genel mahiyette olmuştur. Nâdiren de özel olarak emirler gönderilmiştir. Yazımızda konumuz ile ilgili olan vesikaları ortaya çıkarmaya çalıştık. Gerek Mühimme Kalemî gerekse bu kalemde çalışanlar ve yaptıkları işler hakkında apaçık vesikaları bulmak pek güç oldu. Bu bakımdan bazı hususlarda kıyaslama yoluna gitme zarureti hasıl oldu ki bunu da bu konu ile ilgilenenlerin fikirlerine bırakmayı daha uygun gördük. Me-

selâ, mühimme-nüvislerin her birinin ne iş gördüğü, sayılarının kesin olarak ne kadar olduğu ve son zamanlardaki durumları hakkında aydınlatıcı vesikalara rastlanmadı.

Divân-ı Humâyûn kalemlerinin ayrı ayrı çalışma şekillerine dair nizamâmeler çıkarılmıştır. Nitekim Divân-ı Humâyûn kalemi ve Mühimme Odası'na ait olanlardan bahsettik. Yine her bir kalemin gördüğü işlere ait evrak ve defterlerin mevcut olduğu ortadadır. Bu evrakın ve defterlerin mahiyetlerini iyice anlamak, ait oldukları kalemlerin çalışma durumlarını daha açık olarak bilmemize yarıyacaktır. Bu sebeble Başbakanlık Arşivinde mevcut olup istifadeye açılan evrak ve defterler üzerinde de tetkikler yapılmış olundu. Ancak faydalanabilinen kısım daha çok defterlerdir. Evrakın tasnifi henüz tamamiyle yapılmamış olduğundan sadece mevcutlar üzerinde yapılan incelemeler elde edilen bilgileri ortaya koymaya çalışacağız.

MÜHİMME DEFTERLERİ

Osmanlı Devleti'nin hemen hemen gerek dahilî, gerek haricî birinci ve ikinci derece önem taşıyan mes'elelerine ait verilen kararlar ve bunlara dair yazılan ferman (emir)ların kayıt bulunduğu defterlere « M ü h i m m e D e f t e r i » adı verilmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun siyâsî, ictimâî, askerî ve idarî konularında bilgi veren kaynaklardan biri de mühimme defterleridir.

MÜHİMME DEFTERLERİNİN BAŞLANGICI

Mühimme Defterlerinin başlangıç tarihini Başbakanlık Arşivindeki mühimme defterlerine göre her ne kadar Süleyman I. (Kanunî, 1520-1566)in saltanat yıllarında yani 1553 (H. 961) olarak görüyorsak da bu tarihten daha önce de bu defterler mevcuttur. Meselâ : Topkapı Sarayı Koğuşlar (nr. 888) da kayıtlı olan ahkâm defteri 959-960 hicrî yıllarına âit bir mühimme defteridir. Aynı şekilde 951-952 hicrî yıllarına ait yine aynı yerde (nr. 12321) diğer bir mühimme defteri vardır. Bugün elde mevcut defterlerden aşağı yukarı aynı konuyu kapsayan ve mühimme defterlerinden daha eski tarihlere âit olan «Kadı Sicilleri» veya «Şer'î Mahkeme Sicilleri» defterleri

vardır. Yapılan araştırmalar sonucunda 1553 tarihinden önceki mühimme defterlerinin varlığına ve onların ne olduklarına dair elde edilen bilgiler nazariyeden öte gitmemektedir. Bununla beraber mühimme defterlerine kayıtları yapılan fermanların asılları olan vesikalar da henüz tam olarak meydana çıkmış değildir. Başbakanlık arşivinde halen tasnifi yapılmakta olan vesikalar arasında Divân evrakının, bilhassa Divan-ı Humayûn Mühimme evrakının 1533 tarihinden öncesine ait olanları pek azdır. Bunlar da mühimme defterleri hakkında aydınlatıcı bir bilgi vermemektedir.

Uzunçarşılı'nın eserinde⁵⁵, «Osmanlılar'ın onbeşinci yüz yılın ilk yarısında arazi tahrîr defterleri tuttuklarına göre divan müzakeresine ait defterlerin de her halde Fatih devrinden itibaren tutulmuş oldukları kuvvetli ihtimal dahilindedir» denilmektedir.

Başbakanlık arşivinde mevcut mühimme defterlerinin ilki 1553-1554 (EL. N. 961 - EL. RA. 962), sonuncusu 1869 - 1905 (EL. C. 1286 - EL.L. 1323) tarihlerini ihtiva etmektedir.

MÜHİMME DEFTERLERİNİN GEÇİRDİĞİ GELİŞME

Başlangıçta, Divân-ı Humâyûn tarafından verilen kararlara dâir her çeşit ferman mühimme defterine kaydedilirdi. Bu kayıtlar tarih sırasına göre yapıldığından divan toplantılarının günlerini bunlara göre tesbit etmek mümkündür. Mühimme defterlerindeki kayıtlara göre 1469 (1059) tarihinden itibaren bütün ferman kayıtlarının bu defterlere yapılmadığını görüyoruz. Aynı tarihte devletin idarî, siyasî, askerî mes'elelerin dışında halkın devlet ile münasebetlerine dair konular için ayrı defterler tutulmağa başlanmıştır. Bunlar daha ziyade şikâyet ve dilek mahiyetinde konular olduğundan bu defterlere «ŞİKÂYET DEFTERLERİ» adı verilmiştir. Şikâyet defterleri de 1742 tarihinden itibaren eyâlet eyâlet ayrılarak «A h k â m - ı Ş i k â y e t» veya kısaca «A h k â m defterleri» adını almıştır.

55 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, s. 79.

MÜHİMME DEFTERLERİNİN MÂHİYETİ

Başbakanlık Arşivinde mevcut olan mühimme defterinin adedi 263 dür. Fakat aslında 262 olarak kabûl etmek gerekir. Çünkü 1-263 seri numaralarda kayıtlı olan defterlerin 20 numaraları yoktur. Ne olduğu da bilinmemektedir.

1 numaralı Mühimme Defteri 1553-1554 (H. Evâil N. 961 - Evâil RA 962) tarihlerini; 263 numaralı Mühimme Defteri de 1869 - 1905 (Evâil Cemaziyelâhir 1286 - Evâil Şevval 1323) yıllarını ihtiva eder. Seri numaraları birbirlerini takib eden defterlerin aralarında tarih bakımından birçok boşluklar görülmektedir. Bu boşluklar bazen on yıla kadar çıkmaktadır. Meselâ, 82 seri numaralı defterin ihtiva ettiği tarih 1617 - 1618 yıllarıdır, 83 numaralı defter ise 1626 - 1627 yıllarını ihtiva eder. Tarihler arasındaki bu boşlukların açık olarak sebebi bilinmemektedir. Ancak, Mühimme Defterleri'nin cildlenmesi, yazıldığı tarihlerden çok sonra olmuştur. Cildsiz hâlde duran sayfelerin zaman zaman yer değiştirebileceği hatta kaybolması ihtimali vardır. Nitekim Başbakanlık Arşivi'nde mevcut çeşitli tasniflerde, defterlerde kayıtlı olması gereken bazı vesikalar vardır ki bunların tarihlerine tekâbül eden Mühimme Defterlerinden olmıyanları görülmüştür.

Bununla beraber seri numarası takib eden birkaç defterin aynı yılları ihtiva ettiği, hatta bir sonrakinin bir öncekinden daha eski tarihe ait olduğu da görülür. Defterlerin, bu şekildeki tarih düzensizliğinin ciltleme esnasında yapılan dikkatsizlikten ileri geldiğini kabul etmek gerekir.

MÜHİMME DEFTERLERİNİN YAZILIŞ ŞEKLİ

Mühimme Defterlerinde kayıtlı bulunan fermanlara « H ü k ü m » denilmektedir. Diğer defterlerde de bu böyledir. Her ferman kaydının başında ferman, bir şahsa veya makama gönderilmişse ya o kimsenin adı ya da makamın adı yazıldıktan sonra «... hüküm ki» denilir. Meselâ : «Kapdan vezîr Hasan Paşa'ya hüküm ki»; «Anadolu Vâlisi Vezîr Mehmed Paşa'ya hüküm ki»; «Galata Kadısı'na ve voyvodasına ve hâlâ mi'marbaşı'ya hüküm ki,» gibi.

Hükümlerin üzerinde bâzı kayıtlar düşülmüştür ki, bunların başlıcalarını şöyle sıralayabiliriz :

- a) Önce kararların verildiği Divân toplantısının tarihi.
- b) « Yazıldı » : Fermanın gideceği makam veya şahsa gönderilmesi için yazıldığını belirtir.
- c) « Bâ hatt-ı şerîf » : Padişahın kendi el yazısı ile emrinin yazıldığıdır.
- d) « Mehmed Çavuş'a verildi » : Fermanın, yerine kiminle gönderildiğidir.
- e) Fermanın yerine gitmesi için götürecekt kimseye teslim edildiği tarih.
- f) « Bu dahî » : Fermanın bir üst ferman gibi aynı tarihte ve aynı şekilde yazıldığıdır.
- g) « Bir Sureti » : Aynı feriman başka bir yerde de yazıldığı zaman o hükmün üstüne yazılır. Böyle hükümlerde sadece gideceği yerin adı belirtilir.

Hükümlerin üstünde veya altında bulunan bu kayıtlara her zaman raslanmaz. Genellikle hükümlerin yazıldığı tarihlerde hükmün sonunda yazılmıştır.

Bunlardan başka defterlerin yazılış üslûbunda bazı kayıtlar görürüz ki, Mühimme Defterleri incelendiğinde çoğunlukla şu usûlün tatbik edildiği görülmüştür :

Hemen hemen Mühimme Defterlerinin hepsinin ilk sahifesinde, fermanların hangi sadrazam zamanında çıktığı ve hangi reisü'l-küttâbın başkanlığında yazıldığı kaydedilip sonunda defterin başlangıç tarihi konulmuştur. Bu başlığı bazı defterlerin ikinci veya daha sonraki sahifelerinde görürüz. Hatta bir kısım defterlerde bunu hiç göremeyiz. Yine bazı defterlerin iç kısımlarında ikinci, üçüncü ve daha fazla bu başlıklara raslanır. Bunlar, sadrazam yahut reisü'l-küttâbın değişmesi halinde görülmektedir. Meselâ : 94 numaralı *Mühimme Defteri*'nin⁵⁶ birinci sahifesinde şu başlık kayıtlıdır :

« Ahkâm-ı Kuyûd-ı umûr-ı mühimme der zamân-ı kâymakâm-ı hazret-i vezîr-i muhterem İsmail Paşa yessirull'âhi mâyeşâ ve kâymakâm-ı reisü'l-küttâb Mehmed Efendi () zâde tâle bekâ ve nâle mâ yetemennâ-hü'l-vâkıa Fî 17 Ş. sene 73 ».

Yine aynı defterin 45'inci sahifesinde şu başlık vardır :

«Der zamân-ı vezîr-i azam-ı sâbık hazret-i vezîr-i mükerrerem ve muhterem Süleyman Paşa tâle bekâhu ve nâle mâ yetemennâhü'l-vâkıa Fî. 17 zilka'de tü'ş-şerîfuhû. sene 1075».

Ayrıca, defterin son sahifelerinde kısa olarak yediyüze yakın ulak hükümleri mevcuttur ki, bu hükümler tarih sırasına göre olup iki senelik zamanı kapsamaktadır. Bunların arasında da şu başlık vardır :

«Der zamân-ı kâymakâm-ı vezîr hazret-i İbrâhim Paşa el-vâkıa Fî. M. sene 74».

Diğer bir Mühimme Defteri'nden⁵⁷ de şu örnekleri verebiliriz :

Birinci sahifede :

«Defter-i Ahkâm-ı Beğlik der zamân-ı hazret-i vezîr-i mükerrerem ve muhterem kâymakâm İsmâil Paşa yessirullahu fi'd-dârin mâ yürîdu ve mâ yeşâ bi ma'rifeti Süleyman efendi kâimmakâm-ı reisü'l-küttâb fi'd-dîvani'l-âli el-vâki Fî evâsıt-ı Ramazan el-mübârek sene 1069».

Onbirinci sahifede :

«Der zamân-ı hazret-i vezîr-i muazzam ve muhterem Süleyman Paşa bi ma'rifeti Süleyman Efendi kâimmakâm-ı reisü'l-küttâb fi'd-Dîvani'l-âli el-vâki Fî gurre-i ZA sene 69».

Yetmişsekizinci sahifede :

«Umûr-ı Mühimme için verilen ulak hükümleridir. Der zamân-ı hazret-i vezîr-i mükerrerem ve muhterem Süleyman Paşa ve bi ma'rifeti Süleyman efendi kâimmakâm-ı reisü'l-küttâb fi'd-Dîvani'l-âli Fî gurre-i zilka'deti'ş-şerîfihi sene 1069».

Seksenyedinci sahifede :

«Der zamân-ı vezîr-i mükerrerem ve muhterem kâimmakâm hazret-i Yusuf Paşa yesserallahü ma yürîdu mâ yeşâu el-vâkıa fi's-sebr-râbi ve'l-ısrîn şehri zilka'deti'ş-şerîfihi sene 70».

Mühimme defterlerinde kayıtlı bulunan fermanlara «hüküm» denildiğini belirtmiştik. Bu hükümler genellikle tarih sırasına göre yazılmıştır. Ta-

⁵⁷ Başbakanlık Arşivi, *Mühimme Defteri*, nr. 93.

rihlerin sıra takib etmediği de görülür. Araştırma yapılırken bu hususa dikkat etmek gerekir. Çünkü aranan tarihlere defterin diğer sahifelerinde de raslamak mümkündür.

Bir kısım hükümler aynen başka başka yerlere de gönderilirdi. Bu hükümler defterlere kayıt olurken aynen tekrar edilmez, bir defa yazılır sonra «bir sureti» denilerek sadece gideceği yerin adı yazılır. Böylece o hükmün nerelere gönderileceği kaydedilmiş olur. «Bir sureti» şeklinde yazılan hükümlerin tarihi de tam olarak yazılmış olan hükmün tarihidir.

Defterlerin sahife ve hüküm numaraları, yazıldıkları zaman konmuş değildir. Sonradan konmuştur. Halen numaralanmamış olanlar da vardır.

MÜHİMME ZEYİLLERİ

Mühimme defterlerinin sıralanışında aralarındaki tarih yönünden boşlukların ciltlenme esnasında kaybolmuş olan kayıtların bulunamamış olmasından ileri geldiğini kuvvetlendirici bir husus da «Mühimme Zeyli» defterleridir. Bu defterler, tasnifi devam etmekte olan evrakın arasından çıkan mühimme kayıtlarının ciltlenmesi ile meydana gelmiştir. Midhat Sertoğlu, kitabında⁵⁸ bu defterler için şöyle der : «Köhne ve perâkende bir hâlde bulunan mühimme defter ve parçalarının bir araya getirilmesinden çıkan bu seri 14 adeddır...» Bugün bu defterlerin sayısı 17 yi bulmuş olup, halen ciltlenmemiş olan mühimme kayıtları da vardır. Gerek Mühimme Zeyli defterlerinin tertiblenmesi ve gerek Divân-ı Hümâyûn Mühimme evrakının tasnif edilmesi ile Mühimme Defterlerinin noksanlarının tamamen olmasa da kısmen doldurulacağı muhakkaktır.

MÜHİMME MEKTUM DEFTERLERİ

Mühimme Mektum defterlerinde, Divan-ı Hümâyûn'un vermiş olduğu kararların çok gizli tutulması gerekenlerin kayıtları vardır. Bu nevi defterlerin kayıtları bilhassa Beğlikçi tarafından yapılırdı. On aded olup 1788 (1203) - 1877. (1294) yıllarını ihtiva ederler. Yazılış üslûbları Mühimme Defterleri gibidir.

58 Midhat Sertoğlu, *Aynı eser*, s. 23.

MÜHİMME-İ MISIR DEFTERLERİ

Mısır mes'elelerine ait çıkarılan fermanların kayıtlarının tutulduğu defterlerdir. Bunlar da iki guruptur: 1 - 14 seri numaralarda olanlar «Mühimme-i Mısır» adını taşırlar. 1707 (1119) - 1911 (1330) yıllarını ihtiva ederler. 15 seri numaralı defter ise «Mühimme-i Mısır Mektûmî»dir. 1840 (1256) - 1914 (1333) yıllarını ihtiva eder.

Mühimme defterleri hakkında verdiğimiz bu malûmatı bir özet ve ön bilgi olarak kabul etmeliyiz. Tam ve geniş bilgi için mevcut defterlerin her birini ayrı ayrı incelemek gerekir. Böyle bir inceleme sonucunu ileride okuyuculara sunmak muhakkak ki çok faydalı olacaktır.

DİVÂN-I HÜMÂYUN DÂİRESİ KALEMLERİNİN VEZÂ'İF VE NİZÂMÂT-I DÂHİLİYELERİ⁵⁹

Divân-ı Hümâyun Kalemî

Kalem-i mezbûr bir kisedar ve bir mümeyyiz idaresindedir.

Kalem-i mezbûrda bir kânun me'muru ve iki mukâbelecî ve iki hülâsa me'muru ve bir başdeftercî ile dört nefer refikî olacak ve bunlar sınıfta bulunan efendilerden müstesnâ tutulub rüfekâsı ile başdeftercî bulunanlar vazîfe-i müfidlerini ifâ ile beraber kendüleri müsevvid itibar olunacaklardır.

Kalem-i mezbûr hulefâsı, sınıf-ı evvel ve sâni ve sâlis itibâriyle üç sınıfa münkasım olub sınıf-ı evvel beş ve sınıf-ı sâni onbeş ve sâlis yirmi efendiden ibâret olarak bunun hâricinde kalacaklar mülâzım bulunacaktır.

59 Başbakanlık Arşivi, *İrâde-Dahîliye*, nr. 46122.

Vaktiyle kaleme tevdi olunmuş olan ve elyevm olunmakta bulunan muâhedât ve nizâmât ile beraber kalemce umûr-ı âdiye ve şikâyete dâir yazılan evâmîr-i aliyye ve muktezâ müsveddeleri ve Mühimme Odası'nda kayıd ve defâtîr olmaması cihetiyle oradan yazılan her nevi husûsâtın müsveddâtı defterci bulunan efendiler ma'rifetleri ile defâtîr-i mahsûsalarına kayıd ve bi'l-mukâbele hatî'ât ve sehviyyâtı ikmâl olunduktan sonra müsveddât-ı mezkûre ile defâtîr vesâir hıfzı lâzım gelen evrâk-ı mühimme ve âdiyenin hazîne-i evrakda kâ'in oda-i mahsûsasma vazıyla emr-i muhâfazalarına kisedâr bulunanlar tarafından begâyet itinâ ve dikkat olunacaktır. Ve süferâ-yı ecnebiye ve rü'esâ-yı milel-i muhtelif taraflarından takdim kılınan takârîr ve ma'rûzât ile muharrarât ve müstediyât-ı vâkı'a kaleme vürûdunda evvel emirde hülâsa me'murları bulunan efendiler ma'rifetleri ile defter-i mahsûsuna işâret olunduktan ve kuyûda mürâca'at ve mu'amelât-ı kalemiyye-i sâ'iresi icrâ kıldıktan sonra husûsât-ı vâkı'a ötedenberu kalemîn icrâ-yı ahkâmını beyâna me'mûr ve me'zûn olduğu umûr-ı şer'iyye ve ahdiyye ve kânûniyye ve nizâmiyyeden herhangi birine ta'alluk ider ise ana tevfi'kan kânûnî ve müsevvid efendiler taraflarından kaleme alınan müsveddeler başdefterciye ve oradan mümeyyiz efendiye itâ olunarak usûl-i kaleme tevfi'k ve battallarına tatbîk ile lazım gelen tashîhâtı bi'l-icrâ kisedâr tarafına verilüp tekrar tedkîkât-ı mukteziyesi ifâ olunduktan sonra beylik kisedârlığına ve oradan beğlikcilik makâmına bi't-takdîm « y a z ı l a » işâretiyile kaleme vürûdunda tebyîz ve makâbele olunarak ve tarih ve mühür vazkılınarak tekrar beğlik odasına bi'l-irsâl icabı icrâ ve « s a h » keşide olunduktan sonra hülâsaları üzerine muktazânın tarihi vaz ve işâret ile eshâbı yediyle gelenler kalemce sahiblerine ve haricden vürûd edenler mensub olduğu mahallere gönderilmek üzere beğlikcilik makâmına takdîm olunacaktır. Ve kalemce muktezâ-yı şer'iyesi bilinemiyen ve tereddüd hâsıl olan husûsât icâbına göre cânib-i şerîf-i garrâdan istifsâra ve re'y-i âlî-i cenâb-ı âsafiye ve Şurâ-yı Devlet'e ve Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'ye ve devâ'ir-i sâireye havâle kılınacaktır. Ve çünkü kalemce hıfz olunan evrak muâhedât ve mukâvelât ve senedât-ı resmîyeden ibâret olduğundan ve bu misüllü evrâk-ı mühimmenin hâricde bırakılması kadîmdenberu memnu idüğünden yine usûl-i kadîmesine ri'âyet olunarak istenilen evrak bâ sened verilüb akşam üzeri gerüye alınarak mahzene vaz ile hıfz etdirilmesi ve herhangi makamda olur ise olsun evrak bırakılmaması husûsuna begâyet itinâ ve dikkat olunacaktır.

MÜHİMME ODASI

Oda-i mezkûr bir müdür ile bir mümeyyiz idâresindedir.

Mezkûr oda hulefâsı bir nâmentüvis ve iki mukâbelecî ve iki müzekkire me'muru müstesnâ olmak üzere üç sınıftan ibâret olarak sınıf-ı evvel on ve sınıf-ı sâni onbeş ve sınıf-ı sâlis yirmi efendiden mürekkeb olacaktır. Ve hâricde kalanlar mülâzım bulunacaktır.

Oda-i mezkûrda ru'yet olunmakda olan mesâlih kâffe-i mu'âhedât ve mukâvelât senedâtı ile umûr-ı mühimmeye dâ'ir evâmir ve berevât-ı aliyye tasdîr ve tastîrinden ibâret olmasıyle bunlara dâ'ir odaya gelen irâde-i seniyye ve mezâbit ve tekârir ve evrâk-ı sâ'ire günü gününe ve akşam üzeri gelenler dahî ertesi gün müzekkire defterine hülâsa vechile numarasıyla kaydedilüb müsevvid efendilere ve aynen yazılıb tasdik olunacak mukâvelenâme ve şartnâme ve senedât-ı sâ'ire gibi şeyler dahi mübeyyiz efendilere verilüb kaleme alınan müsveddeler evvelâ mümeyyize verilerek içlerinden müsta'cel olanları ol gün ve olmıyanları nihâyet ertesi gün battallarına tatbik ve lâzım gelen mahv ve isbâtı ba'de'l-icrâ müdir bulunana verilüb tekrar tetkik ve tashih olunduktan sonra beğlik kisedarlığına iktâ ve oradan beğlikcilik makamına takdim olunarak « y a z ı l a » işâretiyle kaleme irsâl kılındıkda fermanları yazılıb mukabelecî efendiler tarafından mukâbele ve zahrına işâret edilerek müdir bulunana ve anın tarafından dahi ba'de'l-kırâ'e « s a h » olunduktan sonra hemen ol gün ve mümkün olamadığı takdirde nihâyet ertesi gün müsveddesi ile beraber beğlik odasına gönderilecektir ve yazılan mu'âhedât ve evâmir-i aliyye ve berevât ve senedât ve sâ'ireye vaz' olunan tarihler hangi güne ise müzekkire defterinde olan kayıtlarına ve irâde-i seniyyesi ve evrâk-ı sâ'iresi zahrına emr-i âlîsi ve senedâtı yazılmıştır işâretiyle beraber ol tarih vaz' olunduktan sonra evrak odalarına ve sâ'ir âid olduğu mahallere verilecektir.

Divân-ı Hümâyân kalemi ile Mühimme Odası sınıf-ı evvel ve sânsinde bulunan efendilerin içlerinde düvel-i metehâbbe defâtiri me'muru bulunanlar ol devlet sefâreti canibinden konsolos ve vekillerin azl ve nasbına ve mevâd-ı sâ'ireye dâ'ir gelen tekârriri uhûd ve kuyûduna tatbik ve mu'âmelât-ı kalemiyyesini icrâ ettikten ve iktizâ iden berevât ve evâmir-i aliyyesi

tasdîrinden sonra defâtir-i mahsûsasına kaydına ve izn-i sefâin emirlerinin dahî tahrîri ile resîd ve tuğrası keşîde olunduktan sonra hıfz ile istenildiği halde hemen cânib-i limana irsâllerine begâyet itînâ ve dikkat ve te'hîr misillü hâlâtdan mücânebet eylemeleri vazife-i me'mûriyetlerinden olduğundan bu bâbda vukûc bulacak hatî'ât ve sehviyyâtdan kendileri mes'ûl ve mu'âteb olacaklardır.

MEZÂHİB ODASI

Oda-i mezkûr bir müdirin zîr-i idâresinde olub heyeti bir mukâbelecî ve bir defterci ile beheri dörder efendiden ibâret olmak üzere üç sınıftan mürekkeb olacak ve sınıfın hâricinde olanlar mülâzım add olunacaktır.

Müdür, kaleme vürûd idecek evrâkın işârât-ı aliyye-i mevzu'ası veya makâm-ı âlî-i nezâret-i celîleden veyâhud beğlikcilik makamından alacağı ârâ-yı mahsûsası üzerine icâb iden emirnâme ve telgrafnâme-i sâmi veya tezâkir-i sâmiye ve âliye müsveddâtını sür'at-i lâzime ile kaleme aldırarak lâzım gelen mahv ve isbâtı icrâdan sonra doğrudan doğru beğlikcilik makamına takdim idecek ve « y a z ı l a » işaretiyle işâde buyruldukda tebyiz ettirterek ait olduğu makâm-ı âliye mahsûs tobra veya çantaya mevzû'an takdim eyliyecektir.

Mukâbelecî bulunan efendi kaleme tebyiz olunan muharrerât-ı sâmiye ve âliyyeyi derhal müsveddeleriyle mukâbele ve tashih eyledikten sonra mübeyyezâtı müdire ve müsevvedâtı defterci efendiye ita eyleyecek ve mübeyyezâtın müsveddelerine tevâfuk etmeyen sehv ve hatâsından mes'ûl olacaktır.

Defterci efendi kaleme birinci def'a olarak vürûd iden evrâkı müzekkire defterine kayıd ve ikinci def'a veyâhud cevâben gelenlere evvelki kayıtları üzerine işâret ettikten sonra bilâ te'hîr müdire itâ eyleyeceği gibi mukâbelecî efendi tarafından kendüsine verilecek müsveddâtı günü gününe defâtir-i mahsûsasma yalnızsız olarak kayıd itdirüb her ayın müsveddâtını ayrıca bir tobrada hıfz ve battal ve tevkif olunmak üzere verilen evrakı dahî tobra-ı mahsûslarına vaz' idecek ve evrak ve kuyûdâtın adem-i intizam muhafazasından mes'ul tutulacaktır.

RÜÛS-I HÜMÂYÜN KALEMİ

Kalem-i mezbûr bir kisedâr ile bir mümeyyiz idâresindedir.

Kalem-i mezbûr hulefâsı üç sınıfa munkasım olup sınıf-1 evvel müsevvid ve sınıf-1 sâni mübeyyiz ve sınıf-1 sâlis mübeyyiz ve mukayyidlik nâmlariyle tevsim olunarak sınıf-1 evvel dört ve sınıf-1 sâni beş ve sınıf-1 sâlis altı efendiden ibâret olacaktır. Ve sınıfların hâricinde kalacak efendiler mü-lâzım i-tibâr olunacaktır.

Kalem-i mezbûr vezâifi hâricen ve dâhilen bi'l-cümle menâsıb ve me'mûrîn ve rütbe rü'ûsları ile medâris-i ilmiyye tevcih ve silsile rü'ûsları ve vâizlik ve çıraklık ve sâ'ir bunlara mümâsil hizmete dâir rü'ûs-u hümayun tasdîrinden ibâret olmasıyla husûsât-ı muharrereye dâir kaleme vürûd edecek kâffe-i evrak sırasıyla müsevvid efendilere verilüb müsveddeleri kaleme alınarak ve mümeyyiz efendi tarafından mukâbele olunarak kisedâr bulunanlara bi'l-i-tâ tashihât ve tetkikât-ı lâzimeyi icrâ ile beğlik kisedârhğına ve oradan dahi beğlikcilik makamına bi't-takdim « y a z ı l a » işâret olunduktan sonra bi't-tebyiz yine mümeyyiz efendi tarafından mukabele ve kayıdları dahi mukayyid efendiler ma'rifetleriyle tashih ve tahrir olunarak kisedâr efendi tarafından « s a h » makamında olan tarih vaziyiyle ve kalem buyrulduysa beraber beğlik odasına gönderilecektir. Menâsıb-ı divâniyye ve medâris-i ilmiyye ve rütub-i seniyye rü'ûs-ı hümayunların hıyn-i tasdîrinde kuyûdât bi'l-etrâf taharrî olunarak gerek me'mûrîn ve gerek müderrislerin nakil ve infisalleri kayıdları bâlâlarına surh ile işâret edilerek hüsn-ü muhâfaza-ı kuyûdâ ve bugünkü işin ferdâya kalmamasına kisedâr bulunanlar tarafından i-tinâ ve dikkat olunacaktır.

TAHVİL KALEMİ

Kalem-i mezbûr kezâlik bir kisedâr ile bir mümeyyiz idâresindedir.

Kalem-i mezbûr hulefâsı sınıf-1 evvel ve sâni ve sâlis i-tibariyle üç sınıf olub sınıf-1 evvel ve sınıf-1 sâni mümeyyiz ve sınıf-1 sâlis mü-lâzım nâmlariy-

le tevsîm olunarak beher sınıf altışar efendiden ibâret olacak ve hariçde kalacaklar mülâzım bulunacaklardır.

Kalem-i mezbûrda sūdûr-ı ızâmdan İzmir mevleviyetine kadar pâye ve mansıb ve arpalık tevcihâtıyla kadîmdenberü oradan verilegelen bazı me'mûriyet ve rütbe tevcihine ve tımar ve ze'âmet ve mülknâme ve muaf-nâme-i hümâyuna dâir emr-i âlî ve berevât-ı âliye ve su'âl üzerine iktizâ yazılmakda olmasıyla bunlara dair kaleme gelen evrakı günü gününe ve akşam üzeri gelenleri ertesi günü müsevvid efendilere verilüb müsevvedâtı kaleme alınarak mümeyyiz ve kisedâr bulunanlar tarafından tetkik ve tashih olunarak beğlik kisedârlığı cânibine ve oradan dahi beğlikcilik makamına takdim birle « y a z ı l a » işaretiyle kaleme irsâl olundukda tebyîz ve fermanları yazıldıktan sonra bi'l-mukâbele kisedâr bulunanlar tarafından « s a h » olunarak beğlik odasına irsâl kılınacaktır. Ve bunların kayıdları dahi usûli vechile defâtir-i mahsûsasına kayıd ile muhafaza-ı kuyûda kisedâr bulunanlar tarafından begâyet itinâ ve sarf-ı mukadderet olunacaktır.

TUĞRAKEŞ ODASI

Tuğrakeş efendi ile rüfekâsının vazifeleri dahi kendülerine her dâireden gerek doğrudan doğru ve gerek eshâb-ı yediyle gelecek resîdli her nevi evâmîr-i aliyye ve berevât-ı şerîfe ve sened-i bahrî ve menzîl emirlerinin bilâ te'hîr tuğralarını keşîde ile i'ade idüb işbu vazifelerinin icrâsında tehhîrât gösterdikleri takdirde mes'ûl ve mu'âteb olacaklardır. Ve içlerinden birinin gaybûbeti halinde diğerleri anın hizmetini îfâya mecbur bulunacaklardır.

AHKÂM-I MEZKÛRENİN NİZÂMÂT-I DÂHİLİYESİ

Birinci madde : Müdür ve kisedâr bulunanlar kalemin birinci derecede zâbıtı olub idâre-i dahiliyesine nezâret ve kaleme gelen her nevi mesâlihi hüsn-i temşiyet ile beraber bunların sür-at-i cereyânına dikkat idecek ve kalemin ezher cihet nîk ve bed ahvâlından mes'ûl olacakları misüllü anların gaybûbetinde vezâifi mümeyyiz bulunanlara âid olacaktır. Ve hizmet-i tes-

vîdiye birinci sınıf hulefânın vazifesi ise de ikinci ve üçüncü sınıflardan bulunanlardan dahî istidât ve liyâkatları olanların bi'l-istihdâm kesb-i meleke ve mahâret eylemelerine itinâ ve himmet edeceklerdir.

İkinci madde : Müsevvid efendilerin vezâifi müdir ve kisedâr ve mümeyyiz kendilerine tesvid olunmak üzere virecekleri evrakdan ehemm ve müsta'cel olanlarını ol anda ve sâirlerini günü gününe tesvîd ve icâde eyleyib evrâkı kesîr ve mütâla'aya muhtâc olanlarını dahi müdir ve kisedâr ve yâhud mümeyyiz taraflarından ruhsat-ı mahsusa ile gice hânelerine götürebileceklerdir. Ve efendi-i mumâileyhimin yedlerinde umûr-ı âdiyeden tesvid olunacak bir iş olup da hasbe'l-icâb andan ehemmi verildiği takdirde derhâl anı yazub diğerini ba'dehû yazacaklar ve isimlerini dahi vazidecekler ve kendülerine verilecek evrâkı tesvid ettirmek için diğer hiçbir efendiye veremeyeceklerdir.

Üçüncü madde : Mübeyyiz efendiler kendülerine lace'lü't-tebyîz verilecek müsevvidattan müsta'cel olanlarını serî'an ve diğerlerini müte'âkiben kemâl-i dikkatle tebyîz ettikten sonra evvel emirde rüfekâsiyle bi'l-mukâbele görebileceği hatî'at ve sehviyyâtı doğruldub mukâbelecî efendiye virecekler ve mumâileyhim kendülerine verilen müsevvedâtı hânelerine götüremeyib fakat mufassal olup da kalemde tebyîzini bitiremedikleri olursa anları istihsâl-i ruhsatla götürebileceklerdir.

Dördüncü madde : Mukayyid efendiler kendilerine verilecek nizâmât ve müsevvedâtı kemâl-i dikkat ve itinâ ile kayd edib çünkü aklâmın usûl ve kâide-i kadîmesinden aldığı üzere defâtirin giceleri hiçbir mahalle götürülemeyeceğinden o gün bitiremediği halde ertesi gün tekmil idecek ve hatî'at ve sehviyyât vukû'undan mes'ul olacaklardır.

Beşinci madde : Sınıf-ı sâni ve sâlisde bulunan efendiler verilecek işleri hüsn-i tesviyeye müsâra'at ve işleri olmadığı takdirde vakitlerini beyhuded izâ'a etmeyib gerek onlar ve gerek hâric sınıfta bulunacak efendiler hüsn-ü hat ve fenn-i kitâbeti ve usûl-i kalemî tahsîle sarf-ı mesâ'î eyleyeceklerdir.

Altıncı madde : Aklâm-ı merkûme zâbitânı kendilerine âid vezâifin yoluyla ifâ olunmasından ve kalemce mevzû olan kavânin ve nizâmât ve usûlün hâricinden hareket olunmasından dolayı mes'ul olacakları gibi hulefâ efendiler dahî kendülerine verilen işlerden mes'ul ve mu'âteb olacaklardır.

Yedinci madde : Hulefâ-yı mumâ-ileyhimden vezâ'if-i mütereddibesini ifâda tekâsül ve bilâ mâni şer'i devamda veyâhud vaktiyle mahall-i me'mûriyetine gelüb gitmekde kusûr edenler olur ise def'a-i ülâda zâbitanı taraflarından ve def'a-i sâniyede makâm-ı beğlikciden tembih ve te'kid ile isgâ olunmadığı halde bi'l-istizân buldukları sınıfdan çıkarılacaktır.

Sekizinci madde : Hulefâ-yı mumâ-ileyhimden birinin bir mahalle me'muriyeti vukûunda işbu me'mûr olacak efendi birinci sınıfdan ise yerine ikinci sınıfdan ikinci sınıfdan ise üçüncü sınıf efendilerinden ve üçüncü sınıfdan ise hâric sınıfta bulunan efendilerden bi'l-imtihân her kimin tefevvuk ve rüçhâniyeti tebeyyün ider ise alınacaktır.

Dokuzuncu madde : Hulefâ-yı mumâileyhimden hiçbir efendinin her ne me'mûriyetle olur ise olsun kalemin haricine çıkardığı halde maaşını almağa hakkı olamayacak ve muvakkaten me'muriyetlere tayin ve izâm olunacakların maaşları dahi kendüsi hangi sınıfdan ise ol sınıfta bulunan hulefâyâ muvakkaten tevzi olunacaktır.

Onuncu madde : Haric sınıfta bulunub devam etmekte olan mülâzım efendilerden birisi sınıfa dâhil olmadıkça hâricden hiçbir efendinin kaleme alınması câ'iz olmayacaktır.

Mahâll-i mühür

Sâmi

İşbu nizâm düstûrül-âmel tutulmak ve dâimen ve müstemirren mer'iyeti'l-icrâ olmak üzere irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî müte'allik ve şerefsudûr buyrulmuş olmağla Divan-ı Hümayûn kalemine kaydiyle icâbı icrâ olunmak.

18Z. (Zilhicce) Sene 289 (1289)

Mukâbele olundu.

دو قلم ماده خارج منقده بولموبه و دایم بکنده اولونه ملازمه قلم بوردنه بیجا منظمه دایم اولونه قلم ماده
هیچ بر قلم بولموبه قلم بولموبه اولونه قلم ماده
عین ماده
سایه
دو قلم ماده دستور العملی بولموبه و دایم بکنده اولونه ملازمه قلم بوردنه بیجا منظمه دایم اولونه قلم ماده
دو قلم ماده دستور العملی بولموبه و دایم بکنده اولونه ملازمه قلم بوردنه بیجا منظمه دایم اولونه قلم ماده

Dâhiliye İrâdeleri nr. 4612/VII